

Internationale handel door het MKB in het agrocluster

Een verdeling van export en import naar
bedrijfs grootte

drs. P. Gibcus
drs. W.H.J. Verhoeven

Zoetermeer, juli 2010

Dit onderzoek is gefinancierd door het Ministerie van LNV.

De verantwoordelijkheid voor de inhoud berust bij EIM bv. Het gebruik van cijfers en/of teksten als toelichting of ondersteuning in artikelen, scripties en boeken is toegestaan mits de bron duidelijk wordt vermeld. Vermenigvuldigen en/of openbaarmaking in welke vorm ook, alsmede opslag in een retrieval system, is uitsluitend toegestaan na schriftelijke toestemming van EIM bv. EIM bv aanvaardt geen aansprakelijkheid voor drukfouten en/of andere onvolkomenheden.

The responsibility for the contents of this report lies with EIM bv. Quoting numbers or text in papers, essays and books is permitted only when the source is clearly mentioned. No part of this publication may be copied and/or published in any form or by any means, or stored in a retrieval system, without the prior written permission of EIM bv. EIM bv does not accept responsibility for printing errors and/or other imperfections.

Inhoudsopgave

1	Inleiding	5
2	Internationale handel in Nederlandse goederen en diensten	7
3	Internationale handel door het agrocluster	9
4	Internationale handel door de deelsectoren van het agrocluster	13
4.1	Akkerbouw	13
4.2	Tuinbouw	15
4.3	Veeteelt	17
4.4	Dienstverlening t.b.v. de landbouw	19
4.5	Slachterijen en vleesverwerking	21
4.6	Zuivelverwerking	23
4.7	Diervoederindustrie	25
4.8	Overige voedingsmiddelenindustrie	27
4.9	Vervaardiging van kunstmest en bestrijdingsmiddelen	29
4.10	Vervaardiging van landbouwmachines	31
4.11	Tussenhandel in landbouwproducten en voedingsmiddelen	33
4.12	Groothandel in landbouwproducten en voedingsmiddelen	35
5	Recente ontwikkelingen	39
6	Bevordering internationale handel agrocluster	41
7	Conclusies	43
Bijlagen		
I	Afbakening agrocluster (SBI)	45
II	Definities	46
III	Bronnen en methodiek	51
IV	Tabellen	57

1 Inleiding

Achtergrond

Over de internationalisering van met name het MKB in het agrocluster is nog weinig kennis. In 2007 heeft EIM voor het ministerie van Economische Zaken (EZ) de export van het MKB in kaart gebracht¹. Daarbinnen is een ruwe indicatie gegeven van de export van het totale agrocluster voor het jaar 2005. Dit was een welkome invulling van een kennishiaat. De gepresenteerde informatie over het agrocluster was echter beperkt van opzet.

Er zijn wel diverse gegevens over internationale handel van agrarische producten beschikbaar, maar goede (recente) data over de ex- en import van ondernemingen in het agrocluster, met name van het MKB², ontbreken. Beleidsmatig is juist het kleinschalige bedrijfsleven de doelgroep, omdat daar relatief veel potentieel onbenut wordt gelaten.

Probleemstelling

Het ministerie van LNV heeft EIM gevraagd nader onderzoek te doen naar de internationale handel van het MKB in het agrocluster. De probleemstelling is:

Hoe internationaal actief zijn de bedrijven in de deelsectoren van het agrocluster?

Afbakening agrocluster, internationale activiteiten en landenoriëntatie

Het agrocluster bestaat in deze rapportage uit 12 deelsectoren. In Tabel 1 zijn de deelsectoren weergegeven en de belangrijkste producten die deze deelsectoren voortbrengen.

De internationale activiteiten van bedrijven in het agrocluster worden afgemeten aan de export en de import. Bij de export en import van de deelsectoren in het agrocluster maken we een onderscheid naar export en import door:

- bedrijven in de deelsector zelf (directe export of directe import),
- andere spelers (intermediairs) en
- wederuitvoer.

Indien deze drie elementen samen worden genomen, benaderen we de landbouw- en tuinbouwcijfers die het LEI jaarlijks publiceert. Het uitgangspunt van de gepresenteerde cijfers door EIM is het bedrijf en bij het LEI is dit de productgroep. Het bedrijf staat in dit rapport centraal, omdat de bedrijven internationaal handelen en de grens overgaan. Het beleid is dan ook op de bedrijven gericht.

In deze rapportage komt ook de landenoriëntatie van exporteurs en importeurs aan bod. Bij de landenoriëntatie van exporteurs dan wel importeurs gaat het om het aantal keer dat een land is genoemd door een exporterend dan wel importerend bedrijf ten opzichte van het totale aantal genoemde landen. Het gaat dus *niet* om de omvang van de export dan wel de import.

¹ Gibcus, P., D. Snel en W.H.J. Verhoeven (2008), *De Exportindex MKB 2007: Ontwikkelingen 2000-2007*, EIM, Zoetermeer in opdracht van het ministerie van Economische Zaken, Den Haag.

² Het MKB is afgebakend op bedrijven tot 250 werknemers. Deze afbakening is ook gehanteerd voor de studie 'Exportindex MKB' voor EZ.

Tabel 1 Afbakening agrocluster

<i>Sector</i>	<i>Belangrijkste producten</i>
1. Akkerbouw	Granen, aardappelen, gedroogde peulvruchten, bieten en koolzaad
2. Tuinbouw	Glastuinbouw, groenten koude grond, fruitteelt, bloemeteelt, champignonteelt, graszoden, teelt van bomen en heesters
3. Veeteelt	Melk, eieren en levende dieren
4. Dienstverlening ten behoeve van de landbouw	Loondiensten, advies, KI en aanleg/onderhoud groenvoorzieningen
5. Slachterijen en vleesverwerking	Vlees, vleeswaren, snacks en kant&klaar maaltijden
6. Zuivelverwerking	Zuivelproducten en consumptie-ijs
7. Diervoederindustrie	Diervoeders en voer voor huisdieren
8. Overige voedingsmiddelenindustrie	Conserven, meelproducten, brood en banket, plantaardige en dierlijke oliën en vetten, suiker(werk), chocoladeproducten, koffie- en theeproducten, dieetvoeding en (fris)-dranken
9. Vervaardiging van kunstmest- en bestrijdingsmiddelen	Kunstmest en landbouwchemicaliën
10. Vervaardiging van landbouwmachines	Tractoren, landbouwmachines en -werktuigen
11. Tussenhandel in landbouwproducten en voedingsmiddelen	Handelsbemiddeling (handelen in opdracht van derden) t.a.v. landbouwproducten en voedingsmiddelen
12. Groothandel in landbouwproducten en voedingsmiddelen	Handelen voor eigen rekening t.a.v. landbouwproducten en voedings- en genotmiddelen

Bron: EIM, 2010.

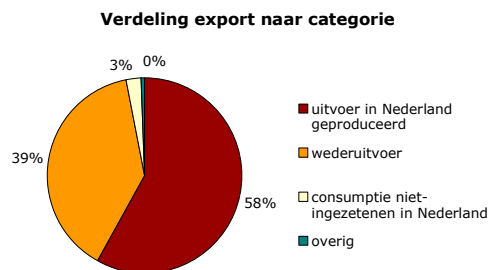
Leeswijzer

Dit onderzoek is een nadere verbijzondering van de export en het aantal exporteurs naar deelsectoren binnen het agrocluster naar grootteklassen. Ook de import is, voor zover mogelijk, meegenomen. Tevens worden enkele kenmerken van de deelsectoren gepresenteerd, zoals omzet, toegevoegde waarde en werkgelegenheid. De informatie wordt gepresenteerd in de vorm van factsheets. In hoofdstuk 2 wordt de eerste factsheet gepresenteerd voor de internationale handel in macro perspectief om vervolgens in hoofdstuk 3 de factsheet van het totale agrocluster te presenteren. Hoofdstuk 4 geeft de verschillende factsheets voor de diverse subsectoren binnen het agrocluster. Alle factsheets hebben betrekking op het jaar 2007. Omdat er door de kredietcrisis sindsdien veel is gebeurd, worden op clusterniveau enkele recente ontwikkelingen gepresenteerd in hoofdstuk 5. Aanvullend is hoofdstuk 6 gewijd aan het beleid dat gericht is op de bevordering van internationale handel via het programma 'Bilaterale Economische Samenwerking' (BES) en activiteiten van Agentschap NL, het agentschap van het ministerie van EZ.

In de bijlagen wordt ingegaan op de afbakening van het agrocluster (bijlage I), het gehanteerde begrippenkader (bijlage II), de gebruikte bronnen en de gehanteerde methodiek (bijlage III) en de tabellen (bijlage IV).

Een aanzienlijk deel van de Nederlandse export is eerder ingevoerd en daarna, vrijwel zonder bewerking, weer doorverkocht aan het buitenland. Deze wederuitvoer besloeg 39% procent van de totale uitvoerwaarde. Circa 2,5% van de export betreft consumptie van niet-ingezetenen in Nederland. De overige uitvoer is uitvoer van in Nederland geproduceerde goederen en diensten, waarbij Nederland de rol als producent heeft.

Top 3 landenoriëntatie export

Van de totale Nederlandse export gaat 82% naar Europese landen. Bijna driekwart van de export blijft in West Europa. Het grootste deel van de export gaat naar de ons omringende buurlanden⁴.

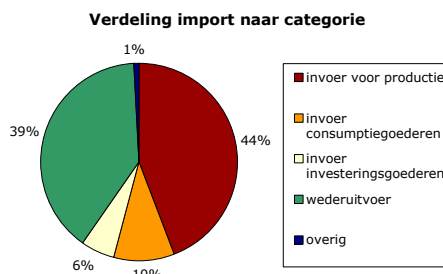
Import

Aantal importeurs

Het aantal importerende bedrijven is 1,5 keer zo hoog als het aantal exporteurs⁵. Dit zou betekenen dat Nederland naar schatting ruim 110.500 importeurs zou kennen. In dat geval importeert 14% van de Nederlandse bedrijven. Het is niet mogelijk om het aantal importeurs naar grootteklasse te presenteren⁶.

Importomvang

Nederland importeerde in 2007 voor een totaalbedrag van € 376,2 miljard. Hiervan heeft 45% betrekking op goederen en diensten ten behoeve van de productie in Nederland. Ongeveer 39% betreft goederen en diensten die weer worden uitgevoerd en 16% consumptie en investeringsgoederen. Ongeveer 46% van de import is afkomstig van het MKB.

Landenoriëntatie import

Van de import is 63% afkomstig uit Europa en zelfs 56% uit West Europa. Daarnaast is Azië met 18% belangrijk voor de Nederlandse import⁷. Duitsland en België zijn de belangrijkste handelslanden voor Nederland op het gebied van import gevolgd door China en de Verenigde Staten.

⁴ Statistics Netherlands (2009), *Internationalisation Monitor 2009*, CBS, Den Haag/Heerlen.

⁵ Overweel, M.J. en C.C. van de Graaff (2002), *Het belang van importeren voor het MKB*, EIM, Zoetermeer.

⁶ In 2009 heeft het CBS de eerste cijfers gepubliceerd over internationalisering van het MKB; zie Statistic Netherlands, *Internationalisation Monitor 2009*, Den Haag/Heerlen, 2009. Er zijn geen cijfers opgenomen over aantallen importeurs. In 2011 publiceert het CBS waarschijnlijk de eerste statistieken over dit onderwerp.

⁷ Statistic Netherlands (2009), *Internationalisation Monitor 2009*, CBS, Den Haag/Heerlen.

3 Internationale handel door het agrocluster

Kenmerken

	2007
Aantal ondernemingen:	105.030
Werkgelegenheid (in werkzame personen):	449.850
Omzet (in miljoen euro's):	175.080
Bruto toegevoegde waarde (in miljoen euro's):	44.330
Aantal exporteurs:	11.110
Exportomvang agrocluster (in miljoen euro's):	63.450
waarvan: goederen en diensten van Nederlandse herkomst	49.170
wederuitvoer	13.740
Aantal importeurs:	9.090
Importomvang (in miljoen euro's):	30.860

Export

Aantal exporteurs

Binnen het agrocluster waren in 2007 naar schatting 11.110 exporteurs. Hiermee bevindt zich 11% van de exporteurs in Nederland binnen het agrocluster. Bijna alle exporteurs (99%) komen uit het MKB. Het kleinbedrijf herbergt met 80% de meeste exporteurs in het agrocluster.

De deelsectoren binnen de primaire landbouw en de vervaardiging van landbouwmachines zijn overwegend kleinschalig. Het grootbedrijf speelt hier vrijwel geen rol. De slachterijen en vleesverwerking, de zuivelverwerking, de vervaardiging van kunstmest en bestrijdingsmiddelen en kunstmest zijn overwegend (zeer) grootschalig.

Exportomvang

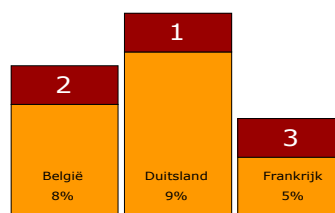
Het agrocluster had in 2007 een omzet van in totaal € 175,1 miljard. Hierbij werd er voor een bedrag van € 63,5 miljard geëxporteerd. Hiervan had € 49,8 miljard betrekking op goederen en diensten van Nederlandse herkomst. Het MKB in het agrocluster nam € 39,6 miljard (62%) voor zijn rekening. Het agrocluster draagt zorg voor 15% van de totale Nederlandse export. Naar schatting 22% van de export door het agrocluster betreft wederuitvoer.

De exportintensiteit (export als percentage van de omzet) ligt voor het totale agrocluster op 35%. De intensiteit verschilt sterk per deelsector. De groothandel in landbouwproducten en voedingsmiddelen heeft binnen het cluster de hoogste exportintensiteit. De exportintensiteit neemt doorgaans toe naarmate de bedrijven groter worden. Grotere bedrijven zetten een groter deel van hun omzet in het buitenland af. Dit geldt ook voor het agrocluster.

Top 3 landenoriëntatie exporteurs

De exporteurs in het agrocluster vinden vooral afzet van hun producten en/of diensten in Duitsland, België en Frankrijk. Exporterende bedrijven in het agrocluster zijn sterk internationaal georiënteerd. Er worden 220 verschillende landen genoemd.

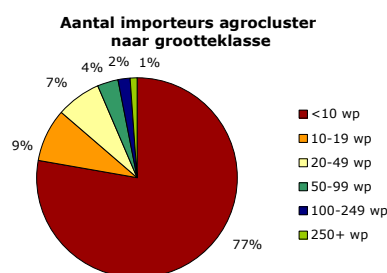
Bijna de helft van de exporteurs in het agrocluster noemt de EU-15 landen als afzetmarkt voor goederen en diensten.

Tabel 2	Oriëntatie genoemd door exporteurs
EU-15	49%
EU-12	9%
Niet-EU	42%

Import

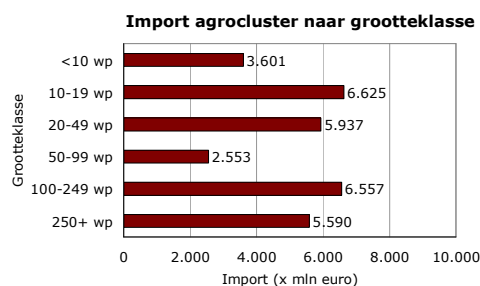
Aantal importeurs

Naar schatting had het Nederlandse agrocluster in 2007 circa 9.090 importeurs. Dit houdt in dat 9% van de bedrijven in het agrocluster importeert. Van de importeurs is 99% te vinden in het MKB. Met 77% zitten de meeste importeurs in het kleinbedrijf.

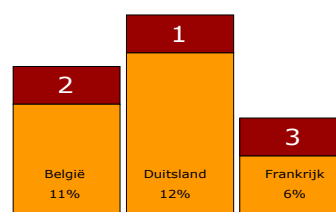
Importomvang

Het agrocluster importeerde in 2007 voor een bedrag van in totaal € 30,9 miljard. De importintensiteit (de import als percentage van de omzet) ligt voor het totale agrocluster op 18%. Het agrocluster is verantwoordelijk voor 8% van de totale Nederlandse import.

Top 3 landenoriëntatie importeurs

Bedrijven in het agrocluster betrekken het vaakst goederen en/of diensten uit Duitsland, België en Frankrijk. Toch is het agrocluster net als bij de export breed internationaal georiënteerd, want de importeurs noemen 219 verschillende landen waaruit zij importeren.

De helft van de importeurs in de akkerbouw zegt te importeren vanuit EU-15 landen.

EU-15	51%
EU-12	6%
Niet-EU	43%

4 Internationale handel door de deelsectoren van het agrocluster

4.1 Akkerbouw

De belangrijkste producten van de akkerbouw zijn: granen, aardappelen, (gedroogde) peulvruchten, bieten en koolzaad.

Kenmerken

	2007
Aantal ondernemingen:	12.940
Werkgelegenheid (in werkzame personen):	16.380
Omzet (in miljoen euro's):	2.140
Bruto toegevoegde waarde (in miljoen euro's):	970
Aantal exporteurs in de deelsector zelf:	630
Exportomvang akkerbouwproducten (in miljoen euro's):	1.770
waarvan:	
– door bedrijven in de deelsector zelf (in miljoen euro's):	180
– door andere spelers (in miljoen euro's):	955
– wederuitvoer (in miljoen euro's):	635
Aantal importeurs:	400
Import door bedrijven in de deelsector zelf (in miljoen euro's):	20
Import door andere spelers (in miljoen euro's):	210

Noot: De akkerbouw kenmerkt zich door kleinschaligheid. Bijna alle bedrijven (99,5%) hebben minder dan 10 werkzame personen. Er zijn geen bedrijven met meer dan 50 werkzame personen.

Export

Aantal exporteurs

In 2007 waren in de akkerbouw 630 exporteurs actief. Van de 12.940 bedrijven die de akkerbouw telt, exporteert daarmee 5%. Door de kleinschaligheid van deze sector bevinden bijna alle exporteurs zich in het kleinbedrijf.

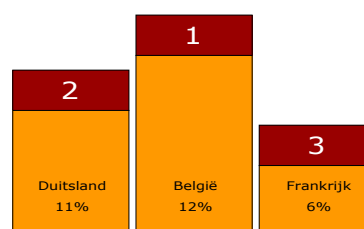
Exportomvang

Het grootste deel van de primaire akkerbouwproducten (78%) wordt door andere spelers geëxporteerd, met name door de groothandel. De 630 exporteurs in de sector akkerbouw exporteerden zelf voor een bedrag van € 180 miljoen. In de akkerbouw neemt de export door de sector zelf daarmee 10% van de totale omzet voor zijn rekening. Het kleinbedrijf (<10 wp) en het klein middenbedrijf (10-19 wp) nemen het grootste deel van de export voor hun rekening.

Top 3 landenoriëntatie exporteurs

In de akkerbouw exporteren bedrijven het meest naar België. Op een kleine afstand volgt Duitsland. Frankrijk maakt de top 3 van exportlanden van de akkerbouwbedrijven compleet. In totaal werden er 96 verschillende exportlanden genoemd.

De helft van de exporteurs in de akkerbouw betreft producten en diensten uit EU-15 landen. De EU-12 landen worden door exporteurs beduidend minder genoemd als afzetmarkt.

EU-15	53%
EU-12	8%
Niet-EU	39%

Import

Aantal importeurs

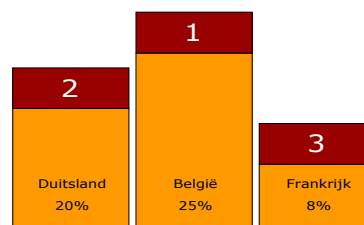
De akkerbouw telde 400 importeurs in 2007. Hiermee is ongeveer 3% van de akkerbouwers aan te merken als importeur. Door de kleinschaligheid van de akkerbouw zijn deze importeurs zo goed als allemaal te vinden in het kleinbedrijf.

Importomvang

In 2007 was de omvang van de import € 20 miljoen. Hiermee ligt de import fors lager dan de export.

Top 3 landenoriëntatie importeurs

Als het gaat om de landenoriëntatie van importerende akkerbouwbedrijven, voert België de ranglijst aan. Maar liefst een kwart van de importeurs haalt goederen of diensten uit dit buurland. Net als bij de export volgen Duitsland en Frankrijk op plaats twee en drie. De verschillen tussen nummer twee en drie zijn echter wel groter dan bij de export.

Driekwart van de importerende akkerbouwbedrijven geeft aan uit de EU-15 goederen en diensten te betrekken.

EU-15	75%
EU-12	4%
Niet-EU	21%

4.2 Tuinbouw

De belangrijkste producten van de tuinbouw zijn: producten glastuinbouw, groenten koude grond (geen akkerbouw), bloementeelt koude grond, fruitteelt, champignonenteelt, graszoden, teelt van bomen en heesters.

Kenmerken

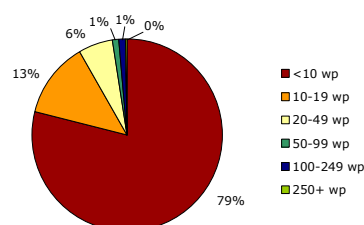
	2007
Aantal ondernemingen:	12.330
Werkgelegenheid (in werkzame personen):	76.230
Omzet (in miljoen euro's):	8.930
Bruto toegevoegde waarde (in miljoen euro's):	4.630
Aantal exporteurs in de deelsector zelf:	1.370
Exportomvang tuinbouwproducten (in miljoen euro's)	13.890
waarvan:	
– door bedrijven in de deelsector zelf (in miljoen euro's):	1.910
– door andere spelers (in miljoen euro's):	7.960
– wederuitvoer (in miljoen euro's):	4.020
Aantal importeurs:	860
Import door bedrijven in de deelsector zelf (in miljoen euro's):	350
Import door andere spelers (in miljoen euro's):	440

Export

Aantal exporteurs

In 2007 telde de tuinbouw 1.370 exporteurs. Dit is ongeveer 11% van alle bedrijven in de tuinbouw. 99% van alle exporteurs bevindt zich in het MKB, waarvan 79% in het kleinbedrijf (<10 wp). Daarnaast is nog een relatief grote groep exporterende tuinders te vinden in de grootteklasse 10 tot 50 werkzame personen.

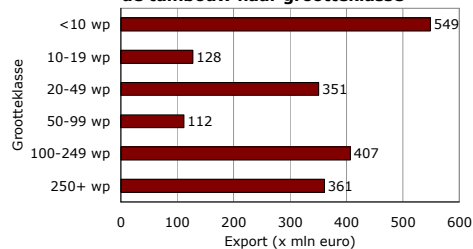
Aantal exporteurs tuinbouw naar grootteklasse

Exportomvang

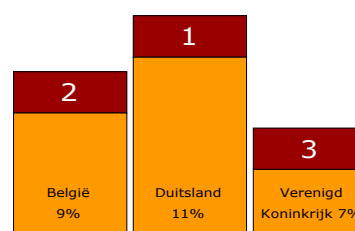
De export door bedrijven zelf van tuinbouwproducten is € 1,9 miljard. Verreweg het grootste deel van de export geschiedt door andere spelers, met name de groothandel. Het MKB in de tuinbouw exporteerde in 2007 € 1,5 miljard. Het kleinbedrijf (<10 wp) neemt 29% van deze export voor rekening. In de tuinbouw is de export goed voor circa een vijfde deel van de omzet.

Export door bedrijven zelf in de tuinbouw naar grootteklasse

Top 3 landenoriëntatie exporteurs

Tuinbouwbedrijven exporteren met name naar Duitsland, België en het Verenigd Koninkrijk. In totaal zijn 219 verschillende landen genoemd voor de export.

De exporterende tuinbouwbedrijven noemen voor de landenoriëntatie het vaakst EU-15 landen. De EU-12 landen zijn niet genoemd.

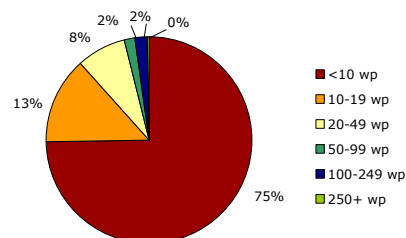
EU-15	56%
EU-12	<1%
Niet-EU	44%

Import

Aantal importeurs

Ongeveer 350 importeurs waren in 2007 actief in de tuinbouw. Dit betekent dat 3% van de tuinders importeert. Drie op de vier importerende tuinders zit in het kleinbedrijf. Nog eens een op de vijf importeurs is te vinden in de grootteklasse 10 tot 49 werkzame personen.

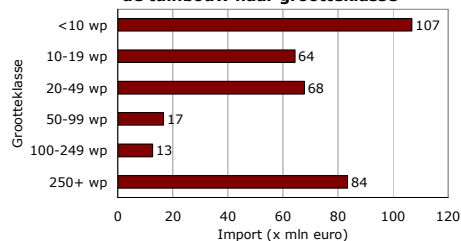
Aantal importeurs tuinbouw naar grootteklasse

Importomvang

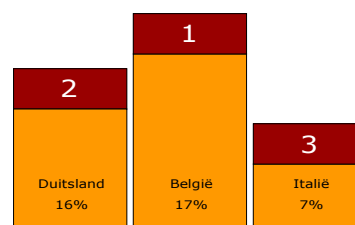
De import van de tuinbouw door de bedrijven zelf is € 350 miljoen. Het MKB importeerde hiervan € 268 miljoen. Doordat vele importeurs zich in het kleinbedrijf bevinden, is hier de import met € 107 miljoen euro het grootst. Ook al zijn er relatief weinig grote importeurs (250+ wp) in de tuinbouw. Toch importeren zij met € 84 miljoen voor een relatief groot bedrag.

Import door bedrijven zelf in de tuinbouw naar grootteklasse

Top 3 landenoriëntatie importeurs

De tuinders importeren het vaakst uit België en Duitsland. Op enige afstand volgt Italië. Opvallend is dat naast de Europese landen ook relatief vaak, zeker in vergelijking met de agrosectoren, landen als China, Verenigde Staten, Kenia, Israël en Costa Rica worden genoemd.

De helft van de importerende akkerbouwbedrijven geeft aan uit de EU-15 goederen en diensten te betrekken.

EU-15	51%
EU-12	6%
Niet-EU	43%

4.3 Veeteelt

De belangrijkste producten van de veeteelt zijn: melk, eieren en levende dieren.

Kenmerken

	2007
Aantal ondernemingen:	47.210
Werkgelegenheid (in werkzame personen):	58.920
Omzet (in miljoen euro's)	9.850
Bruto toegevoegde waarde (in miljoen euro's):	2.010
Aantal exporteurs in de deelsector zelf:	1.850
Exportomvang veeteeltproducten (in miljoen euro's):	2.455
waarvan:	
– door bedrijven in de deelsector zelf (in miljoen euro's):	155
– door andere spelers (in miljoen euro's):	1.980
– wederuitvoer (in miljoen euro's):	320
Aantal importeurs:	1.290
Import door bedrijven in de deelsector zelf (in miljoen euro's):	50
Import door andere spelers (in miljoen euro's):	540

Noot: De veeteelt kenmerkt zich door kleinschaligheid. Bijna alle bedrijven (99,8%) hebben minder dan 10 werkzame personen. Er zijn geen bedrijven met meer dan 50 werkzame personen.

Export

Aantal exporteurs

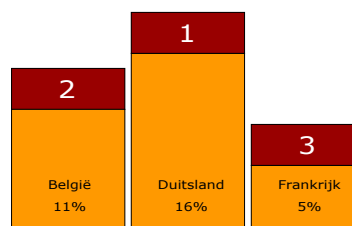
De veeteeltsector telde 1.850 exporterende bedrijven in 2007. Dit betekent dat ongeveer 4% van de veeteeltbedrijven exporteert. Door de kleinschaligheid van deze sector bevinden bijna alle exporteurs zich in het kleinbedrijf.

Exportomvang

Slechts een klein deel van de export van primaire veeteeltproducten geschiedt door de bedrijven uit de sector zelf. De exporteurs in de veeteelt exporteerden voor € 155 miljoen zelf aan veeteeltproducten. Hiermee is ongeveer 1,3% van de totale omzet afkomstig uit de export. Een groot deel van de export van de veeteelt komt voor rekening van het kleinbedrijf, namelijk € 141 miljoen. Daarnaast is nog eens € 13 miljoen aan export afkomstig van bedrijven in de grootteklasse 10-19 werkzame personen en € 3 miljoen in de grootteklasse 20-49 werkzame personen.

Top 3 landenoriëntatie exporteurs

Ons buurland Duitsland is bij de veeteeltbedrijven het meest populaire land voor export. België vult de tweede plaats in. Frankrijk maakt de top 3 voor export van de veeteeltbedrijven compleet. Exporteurs in de veeteelt noemen 108 landen waar zij producten en/of diensten afzetten.

Veeteeltbedrijven die exporteren, doen dit vooral uit de EU-15 landen. Een fractie van de exporteurs noemt de EU-12 landen.

Categorie	Procent
EU-15	60%
EU-12	6%
Niet-EU	44%

Import

Aantal importeurs

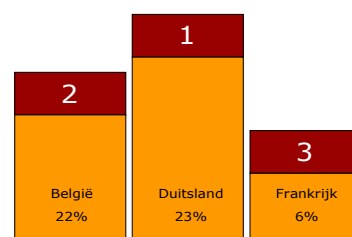
In 2007 waren er 1.290 importeurs actief in de veeteelt. Hiermee importeert 2,7% van de bedrijven in de veeteelt. De importeurs bevinden zich bijna allemaal (99,5%) in het kleinbedrijf.

Importomvang

De omvang van de import is € 50 miljoen. Dit is met 0,5% een beperkt deel van de totale omzet van de veeteeltsector. Hieruit blijkt dat import door bedrijven zelf in de veeteelt nauwelijks een rol speelt. Het zijn vooral andere spelers die importeerden: € 540 miljoen.

Top 3 landenoriëntatie importeurs

Als bedrijven uit de veeteelt importeren, halen zij hun goederen en/of diensten vooral uit Duitsland, België en Frankrijk.

Importerende veeteeltbedrijven noemen relatief het vaakst (71%) EU-15 landen waaruit zij importeren.

Categorie	Procent
EU-15	71%
EU-12	8%
Niet-EU	21%

4.4 Dienstverlening t.b.v. de landbouw

De belangrijkste producten (diensten) van de dienstverlening ten behoeve van de landbouw zijn: loondiensten, advies, KI en aanleg/onderhoud groenvoorzieningen.

Kenmerken

	2007
Aantal ondernemingen:	14.240
Werkgelegenheid (in werkzame personen):	47.050
Omzet (in miljoen euro's):	5.330
Bruto toegevoegde waarde (in miljoen euro's):	3.610
Aantal exporteurs in de deelsector zelf:	890
Exportomvang dienstverlening t.b.v. de landbouw (in miljoen euro's):	350
waarvan:	
– bedrijven in de deelsector zelf (in miljoen euro's):	350
– door andere spelers (in miljoen euro's):	-
– wederuitvoer (in miljoen euro's):	-
Aantal importeurs:	580
Import door bedrijven in de deelsector zelf (in miljoen euro's):	190
Import door andere spelers (in miljoen euro's):	210

Noot: In de dienstverlening t.b.v. de landbouw zijn er nauwelijks bedrijven met meer dan 100 werkzame personen.

Export

Aantal exporteurs

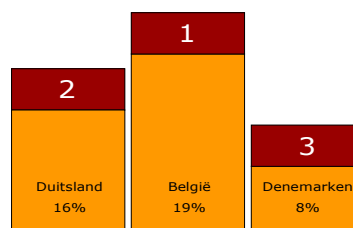
De dienstverlening ten behoeve van de landbouw had 890 exporteurs in 2007. In deze sector is daarmee 6% van de bedrijven een exporterend bedrijf. Ongeveer 90% van de exporteurs bevindt zich in het kleinbedrijf (<10 wp). De rest van de exporteurs zit in het middenbedrijf (10-99 wp).

Exportomvang

De exportomvang van de dienstverlening ten behoeve van de landbouw was € 350 miljoen in 2007. De exportintensiteit (export ten opzichte van de omzet) is hiermee 7%. Het kleinbedrijf exporteerde voor € 46 miljoen en het middenbedrijf voor € 304 miljoen. De export van deze diensten wordt volledig door de sector zelf verzorgd.

Top 3 landenoriëntatie exporteurs

Als bedrijven in de dienstverlening ten behoeve van de landbouw exporteren, doen zij dit vooral naar België en Duitsland. Het gat tussen de nummers twee en drie is relatief groot. Denemarken maakt de top 3 van exportlanden compleet.

Voor de landenoriëntatie van de export worden EU-15 landen drie op de vier keer genoemd.

EU-15	75%
EU-12	7%
Niet-EU	18%

Import

Aantal importeurs

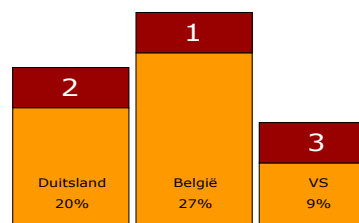
In 2007 waren er in de dienstverlening ten behoeve van de landbouw 580 importeurs actief. Dit is ongeveer 4% van de bedrijven in deze sector. Van de importeurs is 93% actief binnen het kleinbedrijf en 7% binnen het middenbedrijf.

Importomvang

De importeurs in de dienstverlening ten behoeve van de landbouw importeerden zelf in 2007 voor een bedrag van € 190 miljoen. Het kleinbedrijf importeerde hiervan voor zo'n € 72 miljoen. Het middenbedrijf nam de rest, € 118 miljoen, voor zijn rekening.

Top 3 landenoriëntatie importeurs

Net als bij de export bezetten België en Duitsland stevig de eerste en tweede plaats als het gaat om import door dienstverlenende bedrijven ten behoeve van de landbouw. De derde plaats is voor de Verenigde Staten, maar de afstand naar nummer twee is aan te merken als groot.

De EU-15 landen staan ruimschoots bovenaan als het gaat om de landenoriëntatie van importeurs. De niet-EU landen worden een op de vier keer genoemd door de importeurs.

EU-15	73%
EU-12	2%
Niet-EU	25%

4.5 Slachterijen en vleesverwerking

De belangrijkste producten van de slachterijen en vleesverwerking zijn: vlees, vleeswaren, snacks en kant&klaar maaltijden.

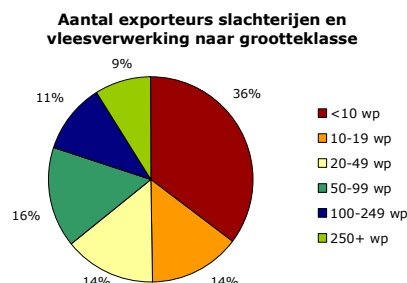
Kenmerken

	2007
Aantal ondernemingen:	640
Werkgelegenheid (in werkzame personen):	18.820
Omzet (in miljoen euro's):	8.110
Bruto toegevoegde waarde (in miljoen euro's):	1.940
Aantal exporteurs in de deelsector zelf:	160
Exportomvang vlees en vleeswaren (in miljoen euro's):	7.990
waarvan:	
– door bedrijven in de deelsector zelf (in miljoen euro's):	4.210
– door andere spelers (in miljoen euro's):	2.315
– wederuitvoer (in miljoen euro's):	1.465
Aantal importeurs:	160
Import door bedrijven in de deelsector zelf (in miljoen euro's):	600
Import door andere spelers (in miljoen euro's):	930

Export

Aantal exporteurs

In 2007 waren er 160 exporteurs actief binnen de slachterijen en vleesverwerking, waarvan 145 actief zijn in het MKB. Een kwart van de bedrijven binnen deze sector is aan te merken als exporteur. Het aantal exporteurs is verdeeld over alle grootteklassen. Relatief de meeste exporteurs zijn te vinden in het kleinbedrijf (<10 wp) en de minste in het grootbedrijf (+250 wp).

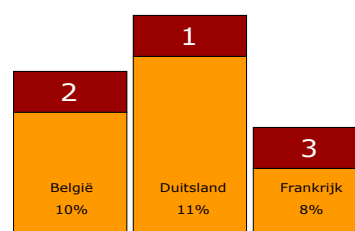
Exportomvang

Bijna tweederde van de export van producten van de slachterijen en vleesverwerkers wordt door de sector zelf verzorgd. De exporteurs waren in 2007 goed voor een exportomvang van € 4,2 miljard. Iets meer dan de helft van de omzet is daarmee afkomstig door export. Het grootbedrijf telt dan wel relatief het minste aantal exporteurs, maar zorgt wel voor de helft van de totale export in deze sector.

Top 3 landenoriëntatie exporteurs

Exporterende slachterijen en vleesverwerkers noemen het vaakst Duitsland, België en Frankrijk als afzetmarkt.

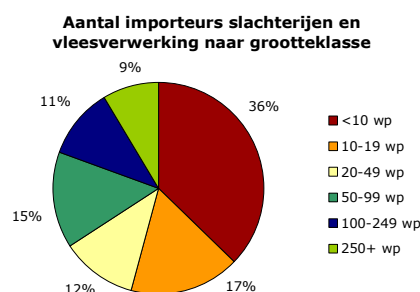
Slachterijen en vleesverwerkers die exporteren, noemen de EU-15 landen het vaakst als het gaat om de landenoriëntatie van de export.

Categorie	Percentage
EU-15	64%
EU-12	11%
Niet-EU	26%

Import

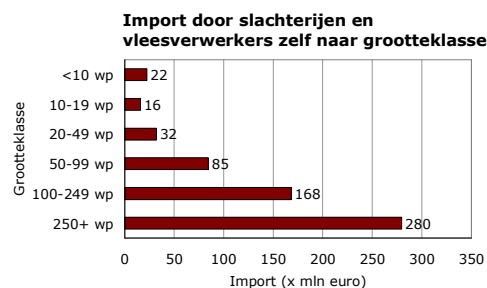
Aantal importeurs

De slachterijen en vleesverwerking tellen net zo veel importeurs als exporteurs, namelijk 160. Ook hier zijn de importeurs verdeeld over de diverse grootteklassen. Het MKB binnen deze sector had in 2007 150 importeurs. Een kwart van de bedrijven in deze sector is aan te merken als importeur.

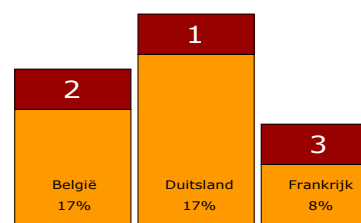
Importomvang

De totale import door bedrijven zelf in de sector slachterijen en vleesverwerking was € 600 miljoen in 2007. Het MKB verzorgde de helft van deze import. Het kleinbedrijf heeft de meeste importeurs, maar draagt met € 22 miljoen voor slechts een beperkt deel bij aan de totale import van deze sector.

Top 3 landenoriëntatie importeurs

De top 3 van landenoriëntatie bij de importeurs is identiek aan de top 3 bij exporteurs. De frequentie waarmee het land is genoemd, is wel verschillend. Zowel Duitsland als België wordt door 17% van de importeurs genoemd. Toch staat België op positie twee als gekeken wordt naar de niet afgeronde percentages.

Voor wat betreft de import richten importerende slachterijen en vleesverwerkers zich qua landenoriëntatie hoofdzakelijk op de EU-15 landen.

Categorie	Percentage
EU-15	75%
EU-12	13%
Niet-EU	12%

4.6 Zuivelverwerking

De belangrijkste producten van de zuivelverwerking zijn: bewerkte zuivelproducten en consumptie-ijs.

Kenmerken

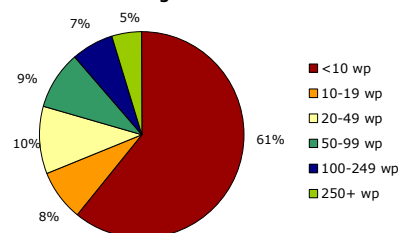
	2007
Aantal ondernemingen:	260
Werkgelegenheid (in werkzame personen):	11.610
Omzet (in miljoen euro's):	8.670
Bruto toegevoegde waarde (in miljoen euro's):	1.980
Aantal exporteurs in de deelsector zelf:	90
Exportomvang bewerkte zuivelproducten (in miljoen euro's):	5.705
waarvan:	
– door bedrijven in de deelsector zelf (in miljoen euro's):	2.700
– door andere spelers (in miljoen euro's):	1.920
– wederuitvoer (in miljoen euro's):	1.085
Aantal importeurs in de sector:	90
Import door bedrijven in de deelsector zelf (in miljoen euro's):	390
Import door andere spelers (in miljoen euro's):	580

Export

Aantal exporteurs

In 2007 waren er 90 exporteurs binnen de zuivelverwerking, waarvan 85 binnen het MKB actief zijn. 35% van het totaal aantal bedrijven in de zuivelverwerking is hiermee exporteur. Een ruime meerderheid van deze exporteurs zijn actief in het kleinbedrijf, maar ook binnen de andere grootteklassen zijn exporteurs aanwezig.

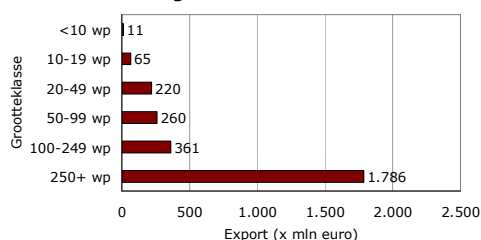
Aantal exporteurs zuivelverwerking naar grootteklasse

Exportomvang

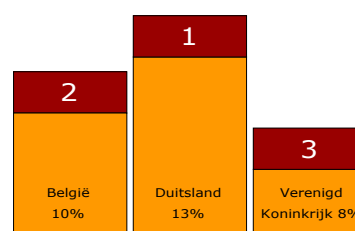
Bijna 60% van de export van zuivelproducten gebeurt door de sector zelf. De zuivelverwerking exporteerde in 2007 voor € 2,7 miljard. Het handjevol grote bedrijven (+250 wp) in de zuivelverwerking zorgde met 66% voor het grootste deel van de export. Het kleinbedrijf exporteerde met € 11 miljoen relatief weinig binnen de gehele sector. De MKB-export was € 917 miljoen.

Export door zuivelverwerkers zelf naar grootteklasse

Top 3 landenoriëntatie exporteurs

De exporteurs in de zuivelverwerking zetten het vaakst hun producten of diensten af in Duitsland, België en het Verenigd Koninkrijk. Er werden 60 landen genoemd door de exporterende zuivelverwerkers.

Als de exporterende zuivelverwerkers exportlanden noemen, dan is dit in 65% van de gevallen een EU-15 land.

EU-15	65%
EU-12	6%
Niet-EU	29%

Import

Aantal importeurs

De zuivelverwerking kende ook 90% importeurs in 2007. Ten opzichte van de exporteurs is de verdeling naar grootteklasse van de importeurs net iets anders. Relatief iets meer importeurs zitten in het kleinbedrijf en minder in het klein (10-19 wp) en middelgroot (20-49 wp) middenbedrijf.

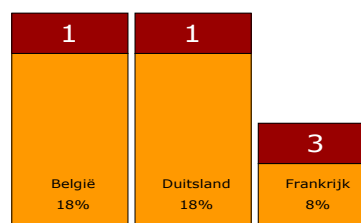
Importomvang

De import door bedrijven zelf in de overige voedingsmiddelenindustrie bedroeg € 390 miljoen in 2007. Het MKB verzorgde € 143 miljoen van deze import. Het grootbedrijf droeg met € 244 miljoen voor een belangrijk deel bij aan de totale import. Ook al telt het kleinbedrijf in de zuivelverwerking de meeste importeurs, de importomvang van deze grootteklasse is met € 9 miljoen beperkt.

Top 3 landenoriëntatie importeurs

Als goederen en/of diensten door de zuivelverwerkende bedrijven worden geïmporteerd, is dit het vaakst uit België en Duitsland. Deze landen staan samen op de eerste plaats. Op afstand volgt Frankrijk op plaats drie.

Zuivelverwerkers richten zich bij de import hoofdzakelijk op de EU-15. De EU-12 en niet-EU landen worden veel minder genoemd.

EU-15	87%
EU-12	2%
Niet-EU	11%

4.7 Diervoederindustrie

De belangrijkste producten van de diervoederindustrie zijn: diervoeders en voer voor huisdieren.

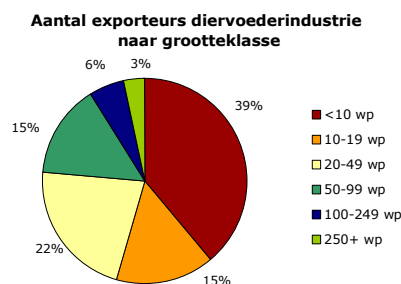
Kenmerken

	2007
Aantal ondernemingen:	190
Werkgelegenheid (in werkzame personen):	7.690
Omzet (in miljoen euro's):	5.810
Bruto toegevoegde waarde (in miljoen euro's):	1.130
Aantal exporteurs in de deelsector zelf:	120
Exportomvang diervoeders e.d. (in miljoen euro's):	
waarvan:	
– door bedrijven in de deelsector zelf (in miljoen euro's):	2.470
– door andere spelers (in miljoen euro's):	315
– wederuitvoer (in miljoen euro's):	275
Aantal importeurs:	100
Import door bedrijven in de deelsector zelf (in miljoen euro's):	165
Import diervoeders door andere spelers (in miljoen euro's):	2.255

Export

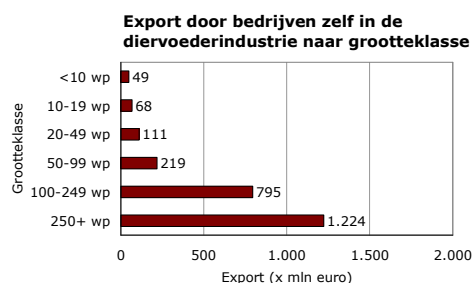
Aantal exporteurs

De diervoederindustrie bestond in 2007 uit 190 bedrijven waarvan 120 bedrijven exporteerden (63%). Van deze exporteurs is 97% actief in het MKB. Iets meer dan de helft van de exporteurs is zelfs te vinden in het middenbedrijf (10-100 wp).

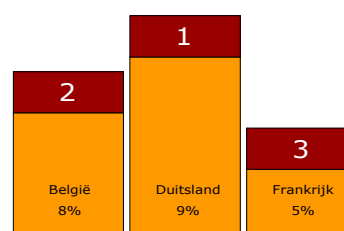
Exportomvang

Het overgrote deel (89%) van de export van veevoederproducten wordt door de sector zelf verzorgd. De diervoederindustrie exporteerde in 2007 bijna € 2,5 miljard. De MKB-bedrijven namen, zoals de figuur laat zien, de helft van de export voor hun rekening.

Top 3 landenoriëntatie exporteurs

Net als bij diverse andere sectoren binnen het agrocluster wordt de top 3 van landenoriëntatie van de exporteerende diervoederbedrijven gevormd door Duitsland, België en Frankrijk.

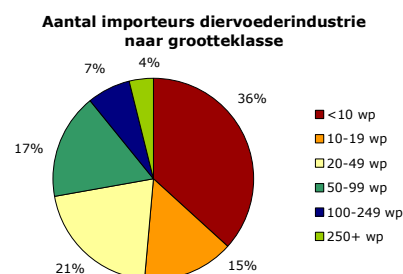
Diervoeders die exporteren, richten zich vooral op de EU-15, maar ook de niet-EU landen vormen een belangrijke afzetmarkt.

Categorie	Percentage
EU-15	47%
EU-12	14%
Niet-EU	39%

Import

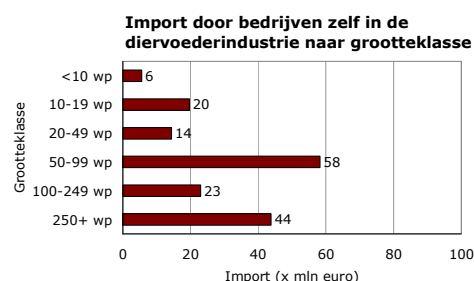
Aantal importeurs

De diervoederindustrie had 100 importeurs in 2007. Iets meer dan de helft van de bedrijven in deze sector kan worden betiteld als importeur. Net als bij de exporteurs zitten relatief de meeste importeurs in het middenbedrijf (10-100 wp).

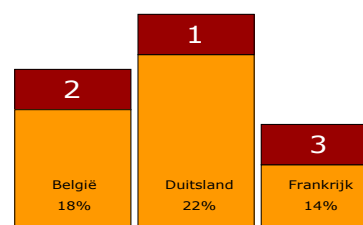
Importomvang

De omvang van de import door bedrijven zelf is met € 165 miljoen beduidend kleiner dan de export. Het MKB importeert zelf in 2007 voor € 121 miljoen. Het middelgroot middenbedrijf (20-49 wp) en het grootbedrijf (250+ wp) dragen relatief het meest bij aan de import.

Top 3 landenoriëntatie importeurs

Het populairste land voor importerende bedrijven in de diervoederindustrie is Duitsland, gevolgd door België en Frankrijk.

Importerende diervoederbedrijven halen hun producten en diensten vooral uit de EU-15 landen. Een kwart komt uit de niet-EU landen.

Categorie	Percentage
EU-15	73%
EU-12	3%
Niet-EU	24%

4.8 Overige voedingsmiddelenindustrie

De belangrijkste producten van de overige voedingsmiddelenindustrie zijn: conserven, meelproducten, brood en banket, plantaardige en dierlijke oliën en vetten, suiker(werk), chocoladeproducten, koffie- en theeproducten, diëtvoeding en (fris-)dranken.

Kenmerken

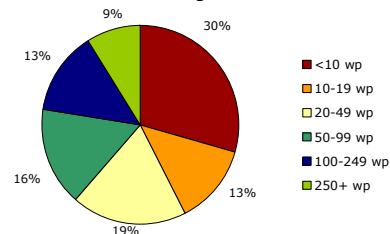
	2007
Aantal ondernemingen:	3.090
Werkgelegenheid (in werkzame personen):	84.880
Omzet (in miljoen euro's):	29.350
Bruto toegevoegde waarde (in miljoen euro's):	11.000
Aantal exporteurs in de deelsector zelf:	550
Exportomvang bewerkte overige voedingsmiddelen (in miljoen euro's):	22.040
waarvan:	
– door bedrijven in de deelsector zelf (in miljoen euro's):	15.750
– door andere spelers (in miljoen euro's):	1.245
– wederuitvoer (in miljoen euro's):	5.045
Aantal importeurs:	460
Import door bedrijven in de deelsector zelf (in miljoen euro's):	3.780
Import door andere spelers (in miljoen euro's):	4.445

Export

Aantal exporteurs

De overige voedingsmiddelenindustrie telde 550 exporteurs in 2007. Dit betekent dat bijna een op de zes bedrijven exportactiviteiten heeft. De exporteurs zijn verdeeld over de diverse grootteklassen. In het MKB in de overige voedingsmiddelenindustrie waren 500 exporteurs te vinden.

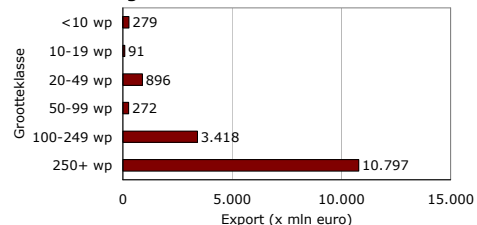
Aantal exporteurs overige voedingsmiddelenindustrie naar grootteklasse

Exportomvang

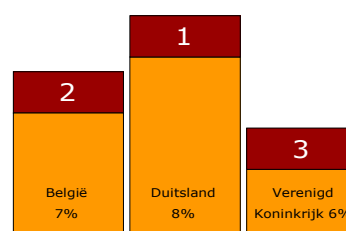
Het overgrote deel (72%) van de export van de producten van de overige voedingsmiddelenindustrie wordt door de bedrijven in de sector zelf verzorgd. In de overige voedingsmiddelenindustrie werd in 2007 voor € 15,8 miljard zelf geëxporteerd. De overige voedingsmiddelenindustrie is sterk georiënteerd op export, want ruim de helft van de omzet is directe export. Een derde van de directe export geschiedt door het MKB.

Export door bedrijven zelf in de overige voedingsmiddelenindustrie naar grootteklasse

Top 3 landenoriëntatie exporteurs

De top 3 van landenoriëntatie van exporteurs in de overige voedingsmiddelenindustrie bestaat uit Duitsland, België en het Verenigd Koninkrijk. De exporteurs in deze sector beperken zich echter niet tot deze landen. In totaal werden 203 verschillende landen genoemd voor export.

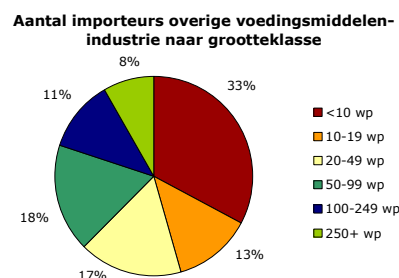
Exporteurs in de overige voedingsmiddelenindustrie exporteren met name naar de EU-15 en niet-EU landen. Naar de EU-12 landen wordt in verhouding een beperkt deel geëxporteerd.

Categorie	Percentage
EU-15	48%
EU-12	8%
Niet-EU	43%

Import

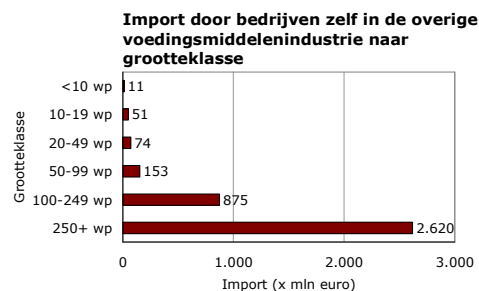
Aantal importeurs

Er waren 460 importeurs actief in de overige voedingsmiddelenindustrie in 2007. Dit is ongeveer 15% van de bedrijven in deze sector. De figuur laat zien dat de importeurs verspreid zijn over de diverse grootteklassen. Het MKB had 425 importeurs.

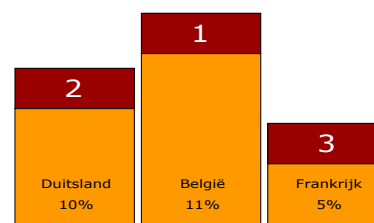
Importomvang

De import door bedrijven zelf in de overige voedingsmiddelenindustrie is € 3,8 miljard in 2007. Hiermee is de importintensiteit (import ten opzichte van de omzet) 13%. De MKB-bedrijven in deze sectoren importeerden € 1,8 miljard ofwel bijna 30% van de totale import.

Top 3 landenoriëntatie importeurs

De top 3 van landen waaruit bedrijven in de overige voedingsmiddelenindustrie importeren, bestaat uit België, Duitsland en Frankrijk. Door de importeurs werden 219 handelslanden genoemd.

Importeurs in de overige voedingsmiddelenindustrie halen hun producten of diensten vooral uit niet-EU landen gevolgd door EU-15 landen.

Categorie	Percentage
EU-15	43%
EU-12	5%
Niet-EU	52%

4.9 Vervaardiging van kunstmest en bestrijdingsmiddelen

De belangrijkste producten van deze sector zijn: kunstmest en pesticiden ten behoeve van de landbouw.

Kenmerken

	2007
Aantal ondernemingen:	40
Werkgelegenheid (in werkzame personen):	2.130
Omzet (in miljoen euro's):	2.150
Bruto toegevoegde waarde (in miljoen euro's):	890
Aantal exporteurs in de deelsector zelf:	30
Exportomvang kunstmest en bestrijdingsmiddelen (in miljoen euro's):	1.975
waarvan:	
– door bedrijven in de deelsector zelf (in miljoen euro's):	1.570
– door andere spelers (in miljoen euro's)	135
– wederuitvoer (in miljoen euro's):	270
Aantal importeurs:	30
Import door bedrijven in de deelsector zelf (in miljoen euro's):	510
Import door andere spelers (in miljoen euro's):	-

Noot: Qua aantal bedrijven is de sector vervaardiging van kunstmest en bestrijdingsmiddelen met 40 bedrijven een kleine sector. Er worden om deze reden in deze factsheet geen uitsplitsingen naar grootteklasse gemaakt.

Export

Aantal exporteurs

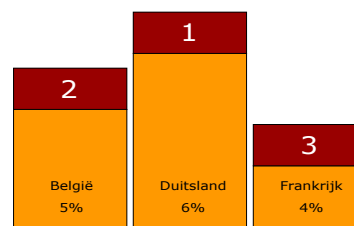
Drie op de vier bedrijven binnen de kunstmest- en bestrijdingsmiddelenindustrie exporteert. Hiermee ligt het aantal exporteurs in deze sector op 30 in 2007.

Exportomvang

De export in kunstmest- en bestrijdingsmiddelenindustrie wordt vrijwel geheel door de sector zelf verzorgd. De exporteurs binnen de vervaardiging van kunstmest en bestrijdingsmiddelen nemen een export van € 1,6 miljard voor hun rekening. Dit is gezien het beperkte aantal exporteurs een fors bedrag. Gemiddeld is de export € 52 miljoen per bedrijf. De exportintensiteit is 73%.

Top 3 landenoriëntatie exporteurs

De top 3 van landenoriëntatie voor exporterende bedrijven bestaat uit Duitsland, België en Frankrijk. Hierbij moet worden opgemerkt dat de kunstmest- en bestrijdingsmiddelenindustrie een breed georiënteerde sector is. Er worden 117 landen genoemd en de verschillen tussen de percentages voor ieder land zijn klein.

Exporteurs in de kunstmest- en bestrijdingsmiddelenindustrie noemen vooral niet-EU landen voor de exportoriëntatie.

Tabel 20 Oriëntatie genoemd door exporteurs	
EU-15	35%
EU-12	6%
Niet-EU	59%

Import

Aantal importeurs

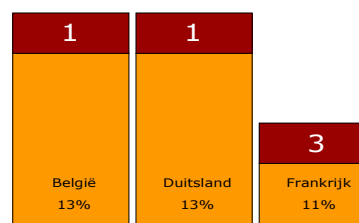
Het aantal importeurs in de sector vervaardiging van kunstmest en bestrijdingsmiddelen kwam in 2007 uit op 30. Dit betekent dat drie van de vier bedrijven in deze sector importeert.

Importomvang

De omvang van de import door bedrijven zelf was in 2007 gelijk aan € 510 miljoen euro. Dit is ongeveer een kwart van de omzet.

Top 3 landenoriëntatie importeurs

België en Duitsland delen de eerste plaats als het gaat om landenoriëntatie van de importeurs. Frankrijk volgt op de derde plek.

Bij de vervaardiging van kunstmest en bestrijdingsmiddelen noemen importeurs voor de landenoriëntatie vooral EU-15 landen.

Tabel 21 Oriëntatie genoemd door importeurs	
EU-15	65%
EU-12	2%
Niet-EU	34%

4.10 Vervaardiging van landbouwmachines

De belangrijkste producten van de sector vervaardiging van landbouwmachines zijn: tractoren, landbouwmachines en -werktuigen.

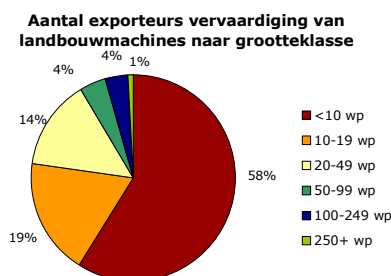
Kenmerken

	2007
Aantal ondernemingen:	1.000
Werkgelegenheid (in werkzame personen):	10.220
Omzet (in miljoen euro's):	1.680
Bruto toegevoegde waarde (in miljoen euro's):	600
Aantal exporteurs in de deelsector zelf:	330
Exportomvang landbouwmachines e.d. (in miljoen euro's):	1.655
waarvan:	
– door bedrijven in de deelsector zelf (in miljoen euro's):	940
– door andere spelers in de sector (in miljoen euro's):	215
– wederuitvoer (in miljoen euro's):	500
Aantal importeurs:	280
Import door bedrijven in de deelsector zelf (in miljoen euro's):	160
Import door andere spelers (in miljoen euro's):	295

Export

Aantal exporteurs

In de sector vervaardiging van landbouwmachines waren 330 exporteurs betrokken in 2007. Hiervan zit 99% in het MKB. Een ruime meerderheid van de exporteurs in deze sector bevindt zich in het kleinbedrijf. Ongeveer een op de drie bedrijven in deze sector exporteert.

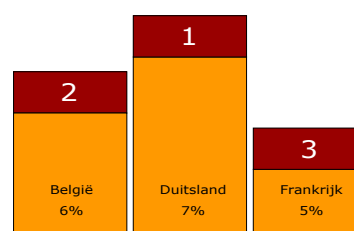
Exportomvang

Ruim 80% van de export van landbouwmachines wordt door de sector zelf verzorgd. De export door de vervaardiging van landbouwmachines bedroeg € 940 miljoen. Het MKB was verantwoordelijk voor twee derde van deze export. De exportintensiteit van de vervaardiging van landbouwmachines is 56%.

Top 3 landenoriëntatie exporteurs

De sector vervaardiging van landbouwmachines kent de volgende top 3 als het gaat om landenoriëntatie van de exporteurs: (1) Duitsland, (2) België en (3) Frankrijk. De procentuele verschillen in de landenoriëntatie zijn klein.

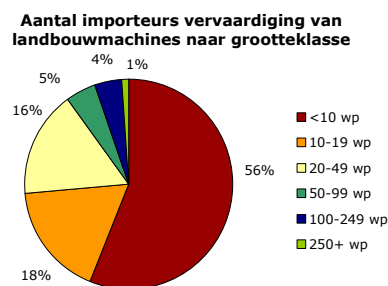
Bij de vervaardiging landbouwmachines noemen exporteurs vooral niet-EU landen voor de landenoriëntatie, maar dit wordt op de voet gevolgd door de EU-15 landen.

Categorie	Procent
EU-15	44%
EU-12	9%
Niet-EU	49%

Import

Aantal importeurs

In 2007 waren er 280 importeurs actief binnen de vervaardiging van landbouwmachines. Relatief veel importeurs zitten in het kleinbedrijf (<10 wp). Ruim de helft van de importeurs bevindt zich in deze grootteklasse.

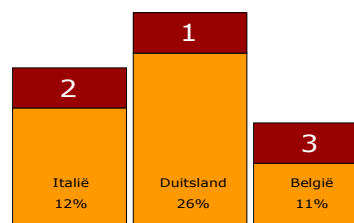
Importomvang

Importeurs in de sector vervaardiging van landbouwmachines importeerden zelf in 2007 voor € 160 miljoen aan goederen en/of diensten. Het MKB verzorgde 83% van deze import. De importintensiteit (import ten opzichte van de omzet) is voor deze sector 10%.

Top 3 landenoriëntatie importeurs

De ranglijst van landen voor importeurs wordt aangevoerd door Duitsland. Ongeveer een kwart van de bedrijven binnen de vervaardiging van landbouwmachines noemt Duitsland als belangrijk land voor de import. Op afstand volgen Italië en België.

Voor de importeurs staan wat landenoriëntatie betreft de EU-15 landen veruit bovenaan.

Categorie	Procent
EU-15	65%
EU-12	2%
Niet-EU	34%

4.11 Tussenhandel in landbouwproducten en voedingsmiddelen

De sector tussenhandel in landbouwproducten en voedingsmiddelen bemiddelt bij de in- en verkoop van alle producten van de primaire landbouw en de verwerkende industrie.

Kenmerken

	2007
Aantal ondernemingen:	1.420
Werkgelegenheid (in werkzame personen):	3.980
Omzet (in miljoen euro's):	3.710
Bruto toegevoegde waarde (in miljoen euro's):	1.010
Aantal exporteurs:	360
Exportomvang (in miljoen euro's):	790
Aantal importeurs:	350
Importomvang (in miljoen euro's):	860

Noot: In de tussenhandel in landbouwproducten en voedingsmiddelen zijn er geen bedrijven met meer dan 100 werkzame personen.

Export

Aantal exporteurs

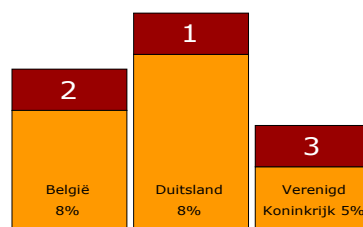
In 2007 waren er 360 exporteurs in de tussenhandel in landbouwproducten en voedingsmiddelen. Deze exporteurs bevinden zich allemaal in het MKB. Ongeveer een kwart van alle bedrijven in deze sector ontplooit exportactiviteiten.

Exportomvang

De omvang van de export van de tussenhandel in landbouwproducten en voedingsmiddelen was € 790 miljoen. Hiermee is de exportintensiteit 22%. De export betreft bemiddelingsdiensten aan buitenlandse afnemers van agrarische producten en voedingsmiddelen.

Top 3 landenoriëntatie exporteurs

De populairste exportlanden voor de bedrijven in de tussenhandel in landbouwproducten en voedingsmiddelen zijn Duitsland, België en het Verenigd Koninkrijk. Zowel Duitsland als België worden door 8% van de exporteurs genoemd. Toch staat Duitsland op de eerste plaats als wordt gekeken naar de niet afgeronde percentages. De sector heeft een brede oriëntatie op exportgebied. Maar liefst 219 verschillende exportlanden worden genoemd.

EU-15 landen zijn het vaakst genoemd door exporteurs in de tussenhandel in landbouwproducten en voedingsmiddelen. Op kleine afstand volgt de oriëntatie op niet-EU landen.

EU-15	47%
EU-12	8%
Niet-EU	45%

Import

Aantal importeurs

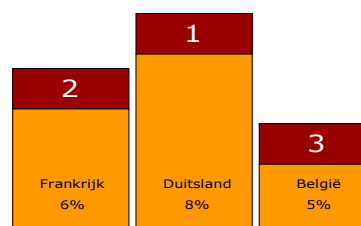
De tussenhandel in landbouwproducten en voedingsmiddelen telde 350 importeurs in 2007. Dit betekent dat ongeveer een op de vier bedrijven in de sector goederen en/of diensten importeert.

Importomvang

De importomvang van de tussenhandel in landbouwproducten en voedingsmiddelen was € 860 miljoen in 2007. De importintensiteit is 23%.

Top 3 landenoriëntatie importeurs

De goederen en/of diensten die de tussenhandel in landbouwproducten en voedingsmiddelen naar Nederland haalt, worden door de importeurs het vaakst uit Duitsland gehaald. Daarna volgen Frankrijk en België. De importeurs in deze sector noemen 219 landen.

Importeurs in de tussenhandel van landbouwproducten en voedingsmiddelen oriënteren zich met de import overwegend op de niet-EU landen gevolgd door de EU-15 landen.

EU-15	36%
EU-12	7%
Niet-EU	58%

4.12 Groothandel in landbouwproducten en voedingsmiddelen

De groothandel in landbouwproducten en voedingsmiddelen handelt in alle producten van de primaire landbouw en de aan het agrocluster gerelateerde verwerkende industrie.

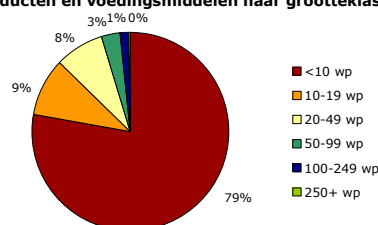
Kenmerken	
	<i>2007</i>
Aantal ondernemingen:	11.680
Werkgelegenheid (in werkzame personen):	111.950
Omzet (in miljoen euro's):	89.350
Bruto toegevoegde waarde (in miljoen euro's):	14.560
Aantal exporteurs:	4.730
Exportomvang agrogerelateerde groothandelsactiviteiten (in miljoen euro's):	32.530
waarvan: goederen en diensten van Nederlandse herkomst	18.595
Wederuitvoer	13.935
Aantal importeurs:	4.500
Importomvang (in miljoen euro's):	23.790

Export

Aantal exporteurs

De groothandel in landbouwproducten en voedingsmiddelen kende met 4.730 exporteurs het hoogste aantal exporteurs binnen het agrocluster. Bijna alle exporteurs (99,8%) zijn actief in het MKB. Het kleinbedrijf (<10 wp) telt met 79% de meeste exporteurs. 40% van de bedrijven in deze sector exporteert.

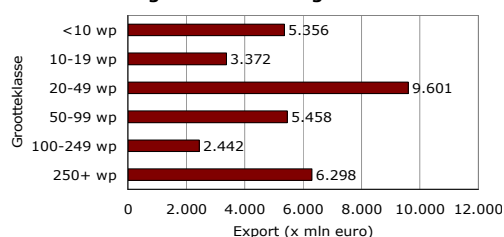
Aantal exporteurs groothandel in landbouwproducten en voedingsmiddelen naar grootteklasse

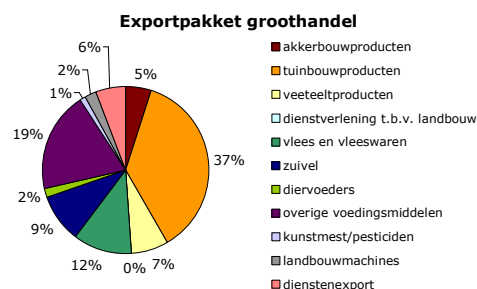
Exportomvang

De export van de groothandel in landbouwproducten en voedingsmiddelen was € 32,5 miljard in 2007. Het MKB nam € 26,2 miljard of 81% van de export voor zijn rekening. Dit is de hoogste export binnen het agrocluster. In 2007 was de exportintensiteit 36%.

Export groothandel in landbouwproducten en voedingsmiddelen naar grootteklasse

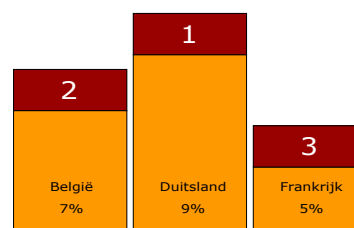

Tuinbouwproducten hebben met 37% het grootste aandeel in het exportpakket van de groothandel, gevolgd door de overige voedingsmiddelen, vlees en zuivel. De dienstenexport heeft een aandeel van ca. 6%.

Top 3 landenoriëntatie exporteurs

De exporteurs in de groothandel in landbouwproducten en voedingsmiddelen richten zich volgens de top 3 van de landenoriëntatie vooral op de buurlanden Duitsland en België. Maar de exporteurs beperken zich niet alleen tot deze landen. Vele grenzen worden overschreden. De exporteurs in deze sector exporteren naar 221 landen.

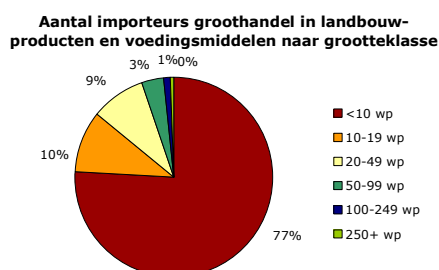
De exporterende groothandel in landbouwproducten en voedingsmiddelen richt zich op EU-15 landen en nipt daarachter de niet-EU landen.

Landen	Aandeel (%)
EU-15	46%
EU-12	10%
Niet-EU	44%

Import

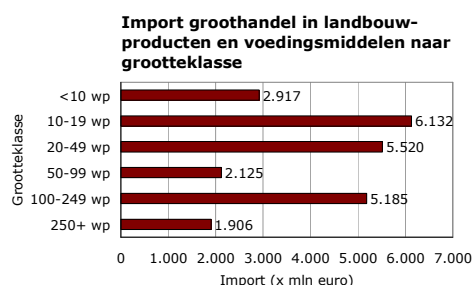
Aantal importeurs

In 2007 waren er 4.500 importeurs actief binnen de groothandel in landbouwproducten en voedingsmiddelen. De meeste importeurs (99,5%) komen uit het MKB. Ook qua aantal importeurs is de groothandel in landbouwproducten en voedingsmiddelen het grootst binnen het agrocluster.

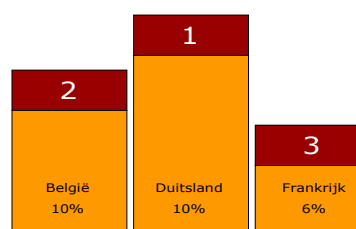
Importomvang

De importomvang was in 2007 zo'n € 23,8 miljard waarvan € 21,9 miljard door het MKB. Binnen het agrocluster neemt de groothandel in landbouwproducten en voedingsmiddelen hiermee het grootste aandeel op zich.

Top 3 landenoriëntatie importeurs

De importeurs in de groothandel in landbouwproducten en voedingsmiddelen richten zich het vaakst op Duitsland en België. Als gekeken wordt naar de onafgeronde percentages, dan wordt Duitsland net iets vaker genoemd dan België. De importeurs halen goederen en/of diensten uit allerlei hoeken op de wereld, namelijk uit 220 landen.

De importerende bedrijven in de groothandel van landbouwproducten en voedingsmiddelen noemen voor de landenoriëntatie het vaakst EU-15 landen.

EU-15	65%
EU-12	2%
Niet-EU	34%

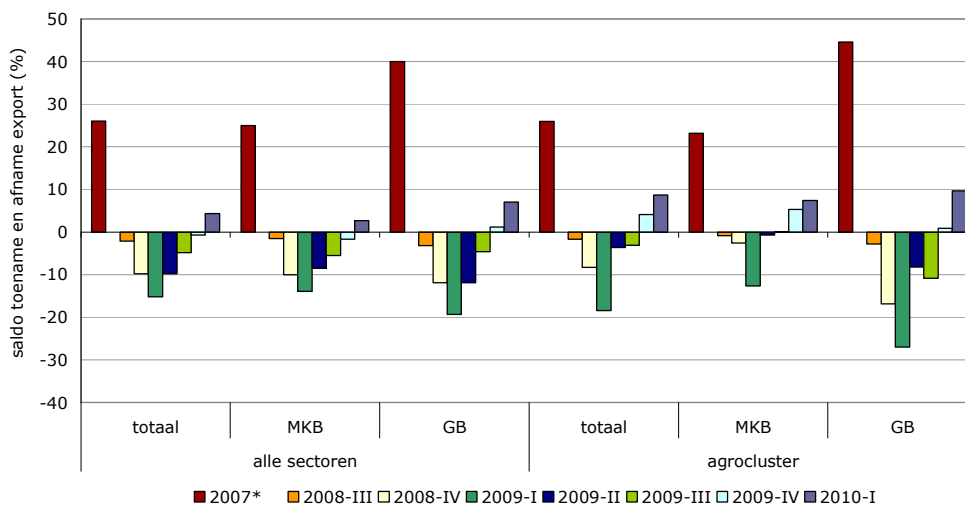
5 Recente ontwikkelingen

De meeste gegevens in deze studie hebben betrekking op het jaar 2007. Over 2008 is nog geen kwantitatieve informatie op sectorniveau en grootteklasse beschikbaar. Wel zijn enkele indicaties te geven op basis van twee bronnen, namelijk de Conjunctuurenquête Nederland (COEN) en de statistiek van de internationale goederenhandel.

Recente ontwikkelingen: Conjunctuurenquête Nederland

Een kwalitatieve indicatie van recente ontwikkelingen kan worden gegeven vanuit de Conjunctuurenquête Nederland (COEN). **COEN** levert vier keer per jaar gegevens over het Nederlandse bedrijfsleven van onder andere omzet en export. In het kader van COEN worden bedrijven vanaf 5 werkzame personen geënquêteerd. De bedrijven geven in de enquête aan of bij de betreffende items sprake is van stijging, daling of dat er geen wijziging heeft plaatsgevonden, en de verwachting voor het komende kwartaal. De hoogte van de stijging of daling wordt niet meegenomen. Door elk kwartaal het aandeel stijgers en dalers te salderen wordt een beeld van de recente ontwikkeling verkregen. Er wordt gepubliceerd op een hoog aggregatieniveau. Het MKB is hier afgebakend als 5 tot 100 werkzame personen. De eerste rapportage van COEN heeft betrekking op het derde kwartaal 2008. De ontwikkelingen op kwartaalbasis uit COEN zijn gepresenteerd in onderstaand figuur.

Beoordeling ontwikkelingen export op kwartaalbasis (2008-III t/m 2010-I)

* 2007 is ontleend aan ERBO

MKB = midden- en kleinbedrijf

GB = grootbedrijf

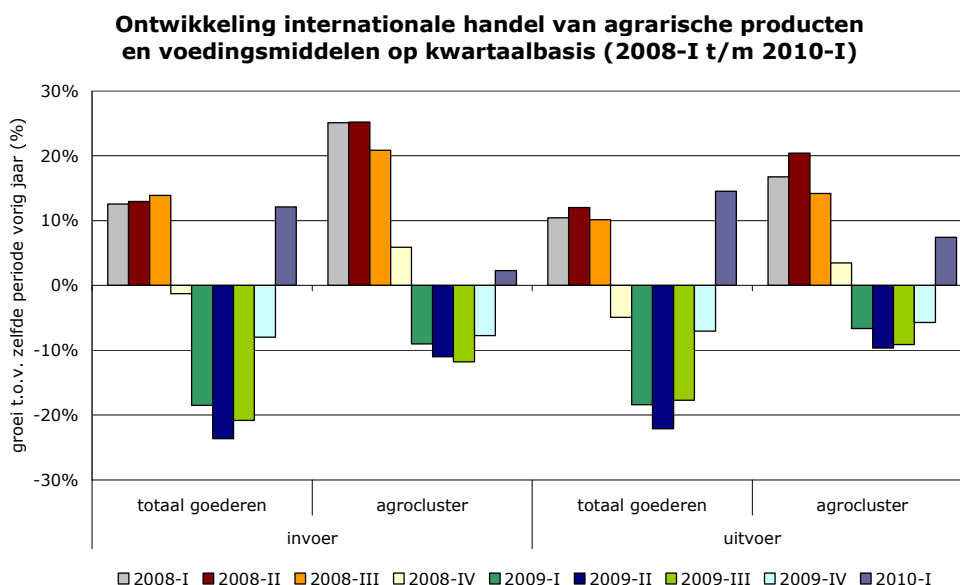
Bron: COEN, CBS.

Het jaar 2007 was een jaar van duidelijke hoogconjunctuur. Halverwege 2008 kwam de omslag. Volgens COEN lag het dieptepunt in het eerste kwartaal van 2009. Daarna ontwikkelde de export zich een paar kwartalen steeds beter, maar de ontwikkeling bleef nog steeds negatief. Vanaf het laatste kwartaal van 2009 geven ondernemers per saldo een positief oordeel over de exportontwikkeling.

Binnen het agrocluster presteren de toeleveringsbedrijven het slechtst. Het grootbedrijf scoort in bijna alle kwartalen slechter dan het MKB.

Recente ontwikkelingen: statistiek van de internationale goederenhandel

Ook de **statistiek van de internationale goederenhandel** geeft een beeld van de ontwikkeling van de goederenexport en -import van agrarische producten en voedingsmiddelen. Het betreft hier een goederenstatistiek en geen bedrijfsstatistiek. Hierdoor is er geen indeling naar sector (producent en handel) verdeeld naar bedrijfsgrootte beschikbaar.

Bij de **statistiek van de internationale handel** ligt het dieptepunt in het tweede kwartaal van 2009. Qua ontwikkeling is de daling van de internationale handel in het agrocluster minder groot dan voor de totale economie. In het eerste kwartaal van 2010 is weer sprake van groei bij zowel de export als de import. Wel blijft de groei in het agrocluster achter bij de totale economie. Het ontwikkelingspatroon per kwartaal bij deze statistiek is in lijn met dat bij COEN. Bij deze cijfers moet bedacht worden dat hierin de wederuitvoer is inbegrepen.

6 Bevordering internationale handel agrocluster

Internationale handel wordt vanuit het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) bevorderd via het programma 'Bilaterale Economische Samenwerking' (BES) en activiteiten van Agentschap NL (in het bijzonder de divisie NL EVD Internationaal), het agentschap van het ministerie van Economische zaken (EZ) gericht op internationale handel.

BES

Het **BES-programma** van LNV richt zich op het bevorderen van buitenlandse handel en investeringen, het versterken van bilaterale economische relaties en het verbeteren van het imago van het Nederlandse agrarische product.

In de afgelopen jaren zijn verschillende evaluatiestudies en waarderingsonderzoeken uitgevoerd naar (onderdelen van) het BES-programma. In 2009 is er een tussenevaluatie geweest.

De belangrijkste uitkomsten van de peiling onder ondernemers zijn:

- Het maandblad Berichten Buitenland, de spreekdagen en infomarkt LNV-raden/attachés en de marktrapporten zijn de best bekende en meest gebruikte informatiebronnen.
- Tweederde is tevreden over de informatiebronnen en vindt dat de juiste informatie is verschaft. De spreekdagen van LNV-raden/attachés komen duidelijk naar voren als het meest nuttig, gevolgd door Berichten Buitenland en marktrapporten.
- De bedrijven geven aan vooral behoefte te hebben aan betere voorlichting over informatiebronnen die beschikbaar zijn en aan meer sectorspecifieke informatie. Suggestie van de BES-gebruikers is het optuigen van een goede *exportportal* en het gebruik van een digitale nieuwsbrief.
- De bekendheid van handelsmissies en vakbeurzen bij de BES-gebruikers is zeer groot. Negen op de tien deelnemers aan handelsmissies of buitenlandse vakbeurzen beoordeelt die als nuttig.
- De bekendheid van de BES-gebruikers met het bestaan van LNV-raden/attachés in het buitenland is eveneens zeer groot. Vier op de vijf respondenten heeft contact gehad met een of meer LNV-raden. De contacten waren vooral gericht op het verwerven van specifieke markt- of sectorinformatie, informatie over wet- en regelgeving en contactmogelijkheden met bedrijven.
- Wat betreft verbeteringsuggesties voor de handelsbevorderende activiteiten in het buitenland geven de deelnemers aan dat de *toegankelijkheid voor kleine bedrijven zou moeten worden verbeterd*. Verder stellen zij prijs op meer gerichte informatie vooraf en een betere follow-up van handelsmissies. Ook een versterking en uitbreiding van het programma van vakbeurzen is gewenst.

Agentschap NL (divisie NL EVD Internationaal)

Naast het BES-programma kunnen de ondernemers in het agrocluster ook gebruik maken van de diensten van Agentschap NL. De divisie NL EVD Internationaal binnen Agentschap NL stimuleert initiatieven in internationaal ondernemen en samenwerken, en probeert een positief beeld van Nederland in het buitenland neer te zetten. Gebruikmakend van een wereldwijd netwerk - waaronder ambassades en consulaten-generaal, Netherlands Business Support Offices, bedrijven, brancheorganisaties, handelsbevorderende organisaties, overheden, kennisinstel-

lingen - biedt Agentschap NL een uitgebreid producten- en dienstenpakket aan, zoals het verstrekken van informatie, het wijzen op financiële instrumenten, het internationaal voor het voetlicht brengen van Nederlandse expertise, het helpen van bedrijven bij het leggen van contacten in het buitenland en het organiseren van missies. Agentschap NL voert ook de regeling 'Prepare2start' uit. De subsidieregeling Prepare2start heeft tot doel MKB-bedrijven die over geen of weinig exportervaring beschikken, te ondersteunen bij het betreden van een nieuwe of praktisch nieuwe buitenlandse markt. De ondersteuning bestaat uit advies en begeleiding bij het opstellen en uitvoeren van een internationaliseringplan en een bijdrage in de kosten van een aantal in het plan genoemde activiteiten. Prepare2start is van toepassing op alle landen in de wereld. Prepare2start is de opvolger van het Programma Starters Buitenlandse Markten, dat blijkens de laatste evaluatie over de periode 2002-2006 als succesvol gekenschetst kon worden. Omdat het aandeel ondernemers van niet-westerse afkomst die vanuit Nederland internationaal zakendoen de laatste jaren sterk toeneemt, ontwikkelt Agentschap NL een actieplan om het bereik onder deze doelgroep te vergroten.

7 Conclusies

Het agrocluster is een belangrijke speler binnen de totale Nederlandse internationale handel (export en import). Zo telde het agrocluster 11.110 exporteurs in 2007. Dit is 15% van het totale aantal exporteurs in Nederland. Het agrocluster draagt zorg voor 15% van de totale Nederlandse export, ofwel voor een bedrag van € 49,8 miljard. In 2007 waren er 9.090 importeurs actief in het agrocluster. Dit is ongeveer 8% van het totale aantal importeurs in Nederland. De omvang van de import is € 30,9 miljard; bijna 8% van de totale Nederlandse import.

Binnen de deelsectoren van het agrocluster zijn grote verschillen waarneembaar. De belangrijkste speler in de internationale handel van het agrocluster is de groothandel in landbouwproducten en voedingsmiddelen. In 2007 had deze sector 4.730 exporteurs en 4.500 importeurs. De export was € 32,5 miljard, waarvan € 13,9 miljard door de wederuitvoer, en de import was € 23,8 miljard. Andere grote deelsectoren zijn de overige voedingsmiddelenindustrie (o.a. conserven, koffie- en theeproducten, brood en banket) en tuinbouw.

De tuinbouw exporteert voor het merendeel niet zelf. Dit doen andere spelers. Vooral via de groothandel loopt een groot deel van de export van de tuinbouw. Overigens is een zelfde beeld te zien bij de akkerbouw en de veeteelt. De industriële deelsectoren binnen het agrocluster (slachterijen en vleesverwerking, zuivelverwerking, vervaardiging van diervoeders, overige voedingsmiddelenindustrie, vervaardiging van kunstmest en bestrijdingsmiddelen en vervaardiging van landbouwmachines) exporteren naar verhouding veel meer zelf.

Het MKB in het agrocluster herbergt 99% van de exporteurs. Ook al zijn er relatief veel exporteurs in het MKB, toch namen zij zelf met 62% (€ 39,6 miljard) een veel beperkter deel voor hun rekening. Hetzelfde beeld zien we bij de import. Van de importeurs in het agrocluster is 99% actief in het MKB. Het MKB importeerde in 2007 voor € 258 miljoen. Ook al zijn er relatief weinig grote importeurs (250+ wp), toch importeren zij zelf met € 84 miljoen voor een relatief groot bedrag. Grote exporteurs, dan wel importeurs, zijn vooral te vinden in de industriële deelsectoren. De akkerbouw, tuinbouw, veeteelt, dienstverlening t.b.v. de landbouw, de tussenhandel en groothandel in landbouwproducten en voedingsmiddelen herbergen relatief meer MKB-exporteurs dan wel -importeurs.

De exporteurs in het agrocluster geven aan vooral in de 'oude' landen van de EU (de EU-15) actief te zijn. Van de landen die genoemd worden, is in 49% van de gevallen een land uit de EU-15 en in slechts 9% een van de 'nieuwe' EU-landen (de EU-12) genoemd. 42% van de genoemde landen door exporteurs in het agrocluster betreft een land buiten de EU. Duitsland wordt als land het meest genoemd, gevolgd door België en Frankrijk. Ook importeurs zijn het meest actief in de EU-15 (51%), gevolgd door de niet-EU (43%) en de EU-12 (6%). Ook bij de import wordt Duitsland het meest genoemd als land, gevolgd door België en Frankrijk.

Als het gaat om het voeren van beleid om de internationale handel in het agrocluster te vergroten, zal een afweging moeten worden gemaakt; de eerste afweging is of met het beleid wordt beoogd dat meer bedrijven *zelf* exporteren dan

wel importeren. In dat geval zou het beleid zich vooral kunnen richten op MKB-bedrijven en deze kunnen stimuleren over de grens te gaan. Grote bedrijven vinden doorgaans zelf wel hun weg in het buitenland. De tweede afweging is of met het beleid wordt beoogd om meer productgroepen te exporteren of te importeren. In dat geval zou het beleid zich vooral kunnen richten op de groothandel. Veel bedrijven, met name in het MKB, exporteren of importeren niet zelf, maar doen dit indirect via de groothandel.

BIJLAGE I Afbakening agrocluster (SBI)

Deelsector	SBI-1993
Akkerbouw	0111
Tuinbouw	0112
Veeteelt	012
Dienstverlening t.b.v. de landbouw	014
Slachterijen en vleesverwerking	151
Zuivelverwerking	155
Diervoederindustrie	157
Overige voedingsmiddelenindustrie	152, 153, 154, 156, 158, 159
Vervaardiging van kunstmest en bestrijdingsmiddelen	2415 + 242
Vervaardiging van landbouwmachines	293
Tussenhandel in landbouwproducten en voedingsmiddelen	5111 + 5117
Groothandel in landbouwproducten en voedingsmiddelen	512 + 513

BIJLAGE II Definities

Aandeel exporteurs

Het aantal exporteurs als percentage van het totale aantal ondernemingen.

Afzet

De afzet is gelijk aan de omzet, verminderd met de inkoopwaarde van de handelsomzet. In de niet-handelssectoren is dit gelijk aan de tegen verkoopprijzen berekende marktwaarde van goederen en diensten (van binnenlandse herkomst). In de handel (groothandel, detailhandel en handel in auto's) is de afzet gelijk aan de brutomarge.

Agrocluster

Het agrocluster omvat de primaire landbouw (akkerbouw, tuinbouw, veeteelt en dienstverlening t.b.v. de landbouw), de verwerkende industrie van agrarische producten (slachterijen en vleesverwerking, zuivelverwerking, vervaardiging van diervoeders, overige voedingsmiddelenindustrie), de aan de landbouw toeleverende industrie (vervaardiging van kunstmest en bestrijdingsmiddelen, vervaardiging van landbouwmachines) en de tussenhandel en groothandel in landbouwproducten en voedingsmiddelen. Een afbakening van het agrocluster is te vinden in bijlage I.

Bedrijf

Voor het begrip bedrijf wordt de definitie voor bedrijfseenheid van het CBS gehanteerd. Het bedrijf (de bedrijfseenheid) is de statistische eenheid op basis waarvan het productieproces wordt beschreven. Hierbij wordt onder het productieproces de voortbrenging van goederen en diensten voor de markt verstaan. Er moet sprake zijn van enige arbeid, anders worden er geen goederen of diensten voortgebracht. Lege BV's, maar ook in het Handelsregister ingeschreven eenmanszaken die niet actief zijn, zijn dus geen bedrijven. Ook eenheden die niet op de markt komen (holdings) zijn geen bedrijven. Anderzijds worden soms activiteiten uit afzonderlijke juridische ondernemingen samengevoegd als het feitelijk om één productieproces gaat.

Bruto toegevoegde waarde

De omzet verminderd met de inkoopwaarde van de omzet.

Diensten

Producten die niet tastbaar zijn, zoals hoveniersactiviteiten, loondiensten, reparatie, horeca, handel, advisering, bank- en verzekeringsactiviteiten, juridische ondersteuning, administratie, transport, zorg, onderwijs en overheid.

Directe export

Directe verkoop door Nederlandse producenten aan buitenlandse afnemers. Bij directe export wordt het product of de dienst direct door de producent zonder tussenkomst van derden aangeboden/geleverd aan de eindverbruiker in het bui-

tenland. Op deze manier wordt de bewerking van de markt in eigen hand gehouden. De directe export wordt ook wel aangeduid als gefactureerde omzet aan het buitenland.

Directe import

Directe inkoop door Nederlandse producenten van buitenlandse aanbieders. Bij directe import wordt het product of de dienst direct, zonder tussenkomst van derden, gekocht van de aanbieder in het buitenland. Op deze manier wordt de inkoop vanuit het buitenland in eigen hand gehouden. De directe import wordt ook wel aangeduid als gefactureerde inkoop uit het buitenland.

Doorvoer

De goederenstroom die, op weg van het ene naar het andere land, over Nederlands grondgebied vervoerd wordt maar in buitenlands bezit blijft. De doorvoer maakt, anders dan de wederuitvoer, geen deel uit van de invoer en de uitvoer.

EU-12

De EU-12 bestaat uit de volgende landen: Bulgarije, Cyprus, Estland, Hongarije, Letland, Litouwen, Malta, Polen, Roemenië, Slovenië, Slowakije en Tsjechië.

EU-15

De EU-15 bestaat uit de volgende landen: België, Denemarken, Duitsland, Finland, Frankrijk, Griekenland, Ierland, Italië, Luxemburg, Nederland, Oostenrijk, Portugal, Spanje, Verenigd Koninkrijk en Zweden.

Exportomvang

Omvang van de export met betrekking tot goederen en diensten afkomstig uit de sector zelf of import voor wederuitvoer.

Export door bedrijven in de deelsector zelf

Export die verzorgd is door de bedrijven in de betreffende deelsector. De export, die door de bedrijven in de deelsector zelf wordt verzorgd, is uitgesplitst naar grootteklassen.

Export verzorgd door andere spelers

Niet alle producten van de primaire landbouw, verwerkende en toeleverende industrie met betrekking tot agrarische producten en voedingsmiddelen worden door de producenten zelf geëxporteerd. Een deel wordt via andere spelers geëxporteerd, meestal de groothandel. Tot de export die door de andere spelers wordt verzorgd, behoort ook de wederuitvoer (ingevoerde goederen die zonder significante bewerking weer worden uitgevoerd).

Export verzorgd door andere spelers, exclusief wederuitvoer

Dit zijn de aan afnemers in het buitenland verkochte goederen en diensten die in Nederland zijn geproduceerd.

Exportaandeel t.o.v. totale export

Het exportaandeel naar een bepaald land/werelddeel t.o.v. de totale export.

Exporteur

Het bedrijf dat zorg draagt voor de export.

Exportintensiteit

Het aandeel van de totale omzet dat geëxporteerd wordt.

Goederen

Tastbare producten, zoals voedingsmiddelen, duurzame consumptieartikelen en machines.

Grootbedrijf

Onderneming met ten minste 250 werkzame personen.

Groot middenbedrijf

Onderneming met 50 of meer werkzame personen en minder dan 100 werkzame personen.

Handelsmarge

Omzet van de handelsverkopen minus de inkoopwaarde van de verkopen.

Importintensiteit

De import uitgedrukt als percentage van de omzet.

Indirecte export

Bij deze vorm van exporteren maakt de onderneming gebruik van derden (Nederlandse intermediairs).

Integrale waarneming

Gegevensverzameling door de benadering van alle eenheden (personen, huishoudens, bedrijven etc.) in een populatie.

Invoer/import van diensten

De diensten die door ingezetenen uit het buitenland worden betrokken. De invoer van diensten heeft onder meer betrekking op buitenlandse vervoersdiensten in binnen- en buitenland, door buitenlandse bedrijven geleverde zakelijke diensten en verder op uitgaven van Nederlandse toeristen en diplomaten in het buitenland.

Invoer/import van goederen

Alle goederen afkomstig uit het buitenland die bestemd zijn voor gebruik of verbruik in Nederland. Het gaat hierbij om goederen die in het buitenland vervaar-

digd zijn. Tot de invoer behoren ook tijdelijk ingevoerde goederen die zonder significante bewerking weer worden uitgevoerd.

Kleinbedrijf

Onderneming met minder dan 10 werkzame personen.

Klein middenbedrijf

Onderneming met 10 of meer werkzame personen en minder dan 20 werkzame personen.

Landenoriëntatie

Bij de landenoriëntatie van exporteurs dan wel importeurs gaat het om het aantal keer dat een land is genoemd door een exporterend dan wel importerend bedrijf ten opzichte van het totaal aantal genoemde landen. Het gaat dus *niet* om de omvang van de export dan wel de import.

Middelgroot bedrijf

Onderneming met 100 of meer werkzame personen en minder dan 250 werkzame personen.

Middelgroot middenbedrijf

Onderneming met 20 of meer werkzame personen en minder dan 50 werkzame personen.

Middenbedrijf

Onderneming met 10 of meer werkzame personen en minder dan 100 werkzame personen.

MKB (Midden- en kleinbedrijf)

Onderneming met minder dan 250 werkzame personen.

Nationale Rekeningen

Statistisch systeem dat een kwantitatieve, systematische en volledige beschrijving geeft van het economische proces binnen een land en van de economische relaties met het buitenland. In de volksmond wordt de Nationale Rekeningen ook wel de nationale boekhouding genoemd.

Omzet

De verkoopwaarde van goederen en diensten (exclusief BTW), alsmede de waarde van de zelfvervaardigde producten voor eigen gebruik. Deze post wordt niet in de Nationale Rekeningen gehanteerd.

Prijsmutatie

Prijsverandering van (een pakket van) goederen of diensten. De prijsmutatie en de volumemutatie bepalen de waardemutatie van een variabele.

SITC - Standaard Classificatie voor de Internationale Handel

De SITC is door de VN gemaakt om de internationale vergelijkbaarheid te bevorderen van de statistieken van de internationale handel. De SITC heeft een onderverdeling tot vijf digits.

Standaard Bedrijfsindeling (SBI) 1993

De Nederlandse hiërarchische indeling van economische activiteiten die vanaf 1993 door het CBS wordt gebruikt om bedrijfseenheden te rubriceren naar hun hoofdactiviteit. De SBI '93 kent zes niveaus, waarvan de beide hoogste niveaus (secties en subsecties) door letters en de lagere niveaus (afdelingen, groepen, klassen en subklassen) door cijfers worden aangeduid.

Uitvoer/export van diensten

De diensten die door ingezetenen aan het buitenland worden verleend. Uitvoer van diensten heeft onder meer betrekking op Nederlandse vervoersdiensten in het buitenland, aan buitenlandse bedrijven geleverde havendiensten, reparatie-activiteiten, advisering, bemiddeling en verder op uitgaven van buitenlandse toeristen en diplomaten in Nederland.

Uitvoer/export van goederen

Alle goederen die bestemd zijn voor gebruik of verbruik buiten Nederland. Het gaat hierbij om goederen die in ons land vervaardigd zijn of die hier oorspronkelijk zijn ingevoerd. Tot de uitvoer behoren ook tijdelijk uitgevoerde goederen die in opdracht van een ingezetene in het buitenland een behandeling ondergaan (passieve loonveredeling).

Volumemutatie

Het gewogen gemiddelde van de veranderingen in de hoeveelheid en de kwaliteit van de onderdelen van een bepaalde goederen- of dienstentransactie of saldi-transactie. De volumemutatie bepaalt samen met de prijsmutatie de waardemutatie.

Waardemutatie

De ontwikkeling van de waarde van een variabele. Deze ontwikkeling kan worden opgesplitst in een prijsmutatie en een volumemutatie.

Wederuitvoer

De goederen die via Nederland vervoerd worden en daarbij (tijdelijk) eigendom worden van een ingezetene, zonder dat significant industriële bewerking plaatsvindt. Wederuitvoer betreft onder andere goederen die door Nederlandse distributiecentra worden ingeklaard en uitgeleverd aan andere (Europese) landen. De wederuitvoer maakt, anders dan de doorvoer, wel deel uit van de invoer en de uitvoer.

BIJLAGE III Bronnen en methodiek

Om de internationalisering van het MKB in het agrocluster vast te stellen heeft EIM gebruik gemaakt van diverse databronnen. Eerdere ervaringen van EIM met databronnen leren dat voor het vaststellen van de internationale activiteiten van het MKB in het agrocluster een combinatie moet worden gezocht van diverse bronnen. Dit levert uiteindelijk de meest betrouwbare resultaten. In deze bijlage wordt beschreven welke databronnen zijn gebruikt en welke aanpak is gehanteerd. De gegevens betreffen het jaar 2007.

III.1 Databronnen

EIM hanteert voor dit onderzoek vijf bronnen die kort worden beschreven. De bronnen zijn:

- 1 Productiestatistieken van het CBS
- 2 Economisch demografische statistieken van het CBS
- 3 Input-Outputtabellen (IO-tabellen) van het CBS
- 4 Enquête regionale bedrijfsontwikkeling (ERBO) van de Kamer van Koophandel
- 5 Handelsinformatiesysteem (HIS) van de Kamer van Koophandel

Ad 1) Productiestatistieken

Het CBS verzamelt middels de Productiestatistieken jaarlijks gegevens over omzetten, kostenstructuren en werkgelegenheid van veel branches in de industrie en (groot)handel. In het kader van dit onderzoek zijn relevant: omzet, omzet buitenland, inkoopwaarde uit het buitenland, toegevoegde waarde en werkgelegenheid. EIM heeft deze informatie On Site bij het CBS verzameld. Dit heeft het voordeel dat we zelf de gewenste indelingen kunnen maken. De beperking is de geheimhouding. Individuele ondernemingen mogen niet herkenbaar zijn.

On Site werken bij het CBS

Het CBS stelt op aanvraag databestanden beschikbaar voor onderzoekers van departementen of gemachtigde onderzoeksbureaus. Het gaat om microbestanden afkomstig van registraties of uit enquêtering door het CBS. Het departement of onderzoeksbureau geeft aan in welke gegevens het is geïnteresseerd en het CBS maakt op grond daarvan een bestand dat deze gegevens bevat en een uitgebreide documentatie van de inhoud en gebruiksmogelijkheden van het bestand.

Bij On Site komen gemachtigde onderzoekers bij het CBS werken op de beschikbaar gestelde CBS microdata en documentatie. Het CBS controleert de door onderzoekers gemaakte selecties op geheimhouding.

Ad 2) Economisch demografische statistieken

De Economisch Demografische Statistieken (EDS) beschrijven de demografie van bedrijven in termen van aantallen bedrijven, vestigingen, oprichtingen of opheffingen per branche. De basis van de EDS zijn de aantallen bedrijven per branche. De branche is gedefinieerd als een verzameling van bedrijven met gelijksoortige economische activiteiten, gespecificeerd naar tijdstip of periode. Het CBS hanteert de Standaard Bedrijfsindeling (SBI) voor het afleiden van de branche. Het branchekenmerk is een eigenschap van een bedrijf. De statistische eenheid is de bedrijfseenheid.

Ad 3) IO-tabellen

De Input-Outputtabel (IO-tabel) is een matrix waarin de waarden van goederen- en dienstenstromen in een economie worden weergegeven. De tabel bestaat uit vier submatrices: intermediaire leveringen, primaire input, finale output en primaire input tevens finale output. De matrix van de intermediaire leveringen is vierkant en bestaat uit rijen en kolommen van bedrijfsklassen. De Nederlandse Input-Outputtabel wordt jaarlijks als onderdeel van de Nationale Rekeningen gepubliceerd door het CBS

Ad 4) ERBO

De Kamer van Koophandel heeft jarenlang de 'Enquête regionale bedrijfsontwikkeling' (ERBO) gehouden onder het bedrijfsleven in Nederland. De laatste enquête dateert uit 2007¹. In deze enquête die in november 2007 werd gehouden, is ondernemers van bedrijven van twee en meer werkzame personen gevraagd naar omzet, export, aantallen exporteurs en werkgelegenheid in het afgelopen en het lopende jaar. In totaal deden in 2007 ongeveer 44.000 bedrijven mee aan de enquête. De enquête is een steekproef uit het Handelsregister. In ERBO zijn de primaire landbouw, de industrie en de groothandel opgenomen. Van de primaire landbouw is met name de tuinbouw en de agrarische dienstverlening redelijk goed vertegenwoordigd. Ondernemingen uit de akkerbouw en veeteelt zijn minder goed vertegenwoordigd, omdat eenmanszaken tot voor kort geen inschrijfplicht hadden. De deelsectoren in de industrie en de groothandel zijn redelijk tot goed vertegenwoordigd.

Ad 5) HIS²

Met het Handels Informatie Systeem (HIS) biedt de Kamer van Koophandel in samenwerking met Agentschap NL (divisie NL EVD Internationaal) de mogelijkheid om buitenlandse handelaanvragen die zij geregeld ontvangen aan geïnteresseerde ondernemers door te geven. Van de aangemelde ondernemers is bekend of zij exporteren, dan wel importeren, met welke landen zij een handelsrelatie hebben op het gebied van export en import, of zij een eigen vestiging of *joint venture* in het buitenland hebben en welk percentage van de omzet deze bedrijven exporteren. Aan HIS doen circa 34.000 bedrijven op vrijwillige basis mee. Dit komt volgens de KvK neer op circa 60% van het totale aantal exporteurs. Door koppeling aan het Handelsregister is ook de sector en de bedrijfs-grootte bekend.

Oogmerk van het Handelsinformatiesysteem (HIS)

Met het Handels Informatie Systeem (HIS) van de Kamer van Koophandel wordt ondernemers de mogelijkheid geboden om buitenlandse handelaanvragen die de Kamers geregeld ontvangen aan de deelnemende ondernemers op maat door te geven. Tevens worden ondernemers op de hoogte gehouden van bijeenkomsten, seminars en projecten die voor hen interessant kunnen zijn. Ook wanneer een onderneming alleen in Nederland actief is.

Wanneer een onderneming geïnteresseerd is in deze gratis dienstverlening geeft hij eerst op met welke landen hij momenteel zaken doet, en met welke landen hij in de toekomst zaken wil gaan doen. Daarbij geeft hij globaal aan met welke producten of diensten hij actief is. Daarna bepaalt de Kamer van Koophandel die producten of diensten heel exact met de ondernemer.

¹ Met ingang van 2008 wordt deze conjunctuurenquête uitgevoerd door het CBS onder de naam COEN. Deze laatste enquête bevat echter geen kwantitatieve informatie meer en de bedrijven onder de 5 werkzame personen ontbreken.

² Het HIS-project wordt door de Kamer van Koophandel in 2009 beëindigd. Deze bron zal daarom in de toekomst niet meer gebruikt kunnen worden.

III.2 Methodiek

Voor de internationale handel door het MKB in het agrocluster heeft EIM zo veel mogelijk aansluiting gezocht bij de 'Exportindex MKB'¹ die EIM voor het ministerie van Economische Zaken heeft ontwikkeld. Dit houdt in dat bronnen zijn geïntegreerd en geijkt op basis van het aantal ondernemingen dat het CBS per sector en per grootteklasse telt. Dit heeft als voordeel dat de cijfers volledig vergelijkbaar zijn. In het navolgende bespreken we de methodiek zoals gehanteerd voor de internationale handel, maar ook voor het vaststellen van enkele algemene kenmerken (omzet, toegevoegde waarde en werkgelegenheid). We bespreken achtereenvolgens de methodiek voor de vaststelling van:

- 1 Aantal exporteurs
- 2 Exportomvang
- 3 Aantal importeurs
- 4 Importomvang
- 5 Landenoriëntatie
- 6 Omzet
- 7 Bruto toegevoegde waarde
- 8 Werkgelegenheid

Ad 1) Aantal exporteurs

Voor het vaststellen van het aantal exporteurs op landelijk niveau is uitgegaan van het aantal bedrijfseenheden. Voor het bepalen van het aantal exporteurs (bestaande bedrijven) in het agrocluster levert de ERBO de benodigde informatie. Wat betreft het aantal exporteurs kan op basis van de ERBO een verdieping worden gemaakt naar grootteklasse en sector. Het percentage exporterende bedrijven wordt op deze manier naar grootteklasse en sector vastgesteld. Deze percentages worden op de aantallen bedrijfseenheden van het CBS gezet waardoor het aantal exporteurs in het agrocluster wordt verkregen. De gehanteerde methodiek garandeert een stabiel niveau van het aantal exporteurs.

Het CBS rondt de aantallen bedrijfseenheden af op een veelvoud van vijf. Hierdoor telt een aantal grootteklassen binnen de kunstmest- en bestrijdingsmiddelenindustrie volgens het CBS geen bedrijven. De ERBO-cijfers laten zien of deze zogenaamde nullen terecht zijn. Indien ERBO wel bedrijven telt in een bepaalde grootteklasse en het CBS niet, dan is het aantal bedrijfseenheden zoals in ERBO genoteerd. Bovendien is voor deze sector verondersteld dat alle bedrijven met meer dan 20 werkzame personen exporteren.

Bedrijven met meer dan 100 werkzame personen lijken binnen sommige deelsectoren van het agrocluster niet goed te zijn vertegenwoordigd. We hebben daarvoor een aantal veronderstellingen moeten maken. Bij het vaststellen van het aantal exporteurs in de tuinbouw en zuivelverwerking nemen we aan dat alle bedrijven exporteren.

¹ Gibcus, P., W.H.J. Verhoeven en D. Snel (2007), *De Exportindex MKB: Bronnen en methodologie*, EIM, Zoetermeer.

Ad 2) Exportomvang

Bij de exportomvang wordt een onderscheid gemaakt naar export die verzorgd wordt door de bedrijven in de sector zelf, en export die verzorgd wordt door andere spelers.

Export verzorgd door de bedrijven in de sector zelf

Voor de Productiestatistieken van het CBS en ERBO van de Kamer van Koophandel wordt aan bedrijven gevraagd voor welk bedrag gefactureerd is voor leveringen aan het buitenland. De ingang is hier de bedrijfseenheid, hetgeen verbijzonderd kan worden naar sector en grootteklasse. Het gaat hier om export die door bedrijven zelf wordt gefactureerd (directe export). Export die door intermediairs (meestal groothandels/handelshuizen) wordt gefactureerd, wordt niet bij het producerende bedrijf geregistreerd, maar bij de intermediair. De bestemming van de goederen naar landen is bij deze statistieken niet bekend.

Het CBS publiceert in de productiestatistieken van de industrie en de groothandel de exportbedragen, verbijzonderd naar sector en deels naar grootteklasse. Voor het bepalen van de exportomvang van de andere deelsectoren binnen het agrocluster biedt de ERBO uitkomst. Voor de deelsectoren binnen de primaire landbouw (akkerbouw, tuinbouw, veeteelt en dienstverlening ten behoeve van de landbouw) is de export uit de 'Exportindex MKB' als uitgangspunt gebruikt. Vervolgens is deze export op basis van de ERBO verdeeld naar de deelsectoren binnen de primaire landbouw en grootteklasse. De goederen en diensten zijn tegen FOB-prijzen gewaardeerd.

De export verzorgd door andere spelers

Het CBS maakt elk jaar input-outputtabellen. Hieraan gerelateerd zijn de exporttabellen en de wederuitvoertabellen. De uitvoertabel geeft voor de primaire landbouw en de industrie aan wat uiteindelijk aan goederen en diensten naar het buitenland gaat, ongeacht wie exporteert. Door van deze bedragen de export af te trekken die de producenten zelf exporteren, resteert de export van binnenlandse herkomst die door andere partijen dan de producent wordt verzorgd tegen FOB-prijzen.

De wederuitvoertabel geeft voor dezelfde sectoren in de primaire landbouw en industrie aan voor welke waarde goederen worden geëxporteerd die zonder significante bewerking eerst zijn ingevoerd. Deze goederen en diensten zijn derhalve niet in Nederland geproduceerd. Ook deze goederen en diensten zijn gewaardeerd tegen FOB-prijzen.

De som van beide typen is de export die door andere spelers wordt geëxporteerd.

Ad 3) Aantal importeurs

Voor het vaststellen van het aantal importeurs biedt HIS uitkomst. Binnen de HIS-database is vastgelegd of de deelnemers importeren dan wel exporteren. Per sector en grootteklasse hebben we gekeken wat de verhouding is tussen het aantal exporteurs en importeurs. Deze verhoudingsgetallen zijn vervolgens vullen met de berekende aantallen exporteurs onder ad 1. Voor de meeste deelsectoren binnen het agrocluster -uitzondering vormen de overige voedingsmiddelenindustrie en de groothandel van landbouwproducten en voedingsmiddelen- is verondersteld dat alle exporteurs met meer dan 100 werkzame personen ook exporteren. De grote bedrijven in deze sectoren zijn in HIS niet goed vertegenwoordigd.

Ad 4) Importomvang

De productiestatistieken van de industrie en de groothandel vermelden de omvang van de importen. Soms is de informatie niet beschikbaar op het detailniveau van de deelsectoren binnen het agrocluster, maar op een hoger niveau. In dat geval zijn de IO-tabellen van het CBS gebruikt om de verdeling naar deelsector af te leiden.

Ad 5) Landenoriëntatie

De productiestatistieken industrie en groothandel van het CBS geven een verdeling van de export en de import naar binnen en buiten de EU. De 'Internationalisation Monitor 2009'¹ biedt op macroniveau inzicht in de landenoriëntatie. Voor een frequentietelling naar landen biedt HIS uitkomst. De HIS-database geeft een goed beeld van de belangrijkste landen, waarnaar de deelnemende bedrijven exporteren en van waaruit wordt geïmporteerd. De betrouwbaarheid van HIS laat het toe om per deelsector van het agrocluster een top drie van landenoriëntatie te geven, maar laat het niet toe om ook nog betrouwbare resultaten te geven per grootteklasse.

Ad 6) Omzet

Voor de vaststelling van de omzet bieden de productiestatistieken industrie en groothandel de benodigde gegevens. Deze gegevens heeft het CBS online beschikbaar gesteld op StatLine.² Bij de industriële sectoren binnen het agrocluster is alleen de omzet van bedrijven met meer dan 20 werknemers meegenomen. Gegevens voor kleine bedrijven zijn in de industriële sectoren niet beschikbaar. Voor de sectoren binnen de primaire landbouw heeft EIM de omzet in de 'Export-index MKB' vastgesteld. Op basis van ERBO is een verdeling naar deelsectoren gemaakt.

Ad 7) Bruto toegevoegde waarde

De toegevoegde waarde is berekend als de omzet minus de inkoopwaarde van de omzet. De omzet is reeds bij ad 6 vastgesteld. De inkoopwaarde van de omzet wordt verzameld binnen de productiestatistieken van de industrie en groothandel. Deze gegevens heeft het CBS online beschikbaar gesteld op StatLine of zijn weergegeven in de input-outputtabel.

Ad 8) Werkgelegenheid

In de Landbouwtellingen van het CBS wordt de werkgelegenheid van de primaire landbouw uitgedrukt in het aantal arbeidskrachten. De arbeidskracht is een werkzaam persoon op een agrarisch bedrijf. Afhankelijk van relatie tot het bedrijfshoofd, rechtsvorm en aard arbeidsovereenkomst wordt onderscheid gemaakt in gezinsarbeidskrachten, niet-gezinsarbeidskrachten, regelmatige arbeidskrachten, niet-regelmatige arbeidskrachten. Het LEI publiceert de werkgelegenheid in termen van arbeidskrachten. Het agrocluster behelst in deze studie echter meer dan alleen de primaire landbouw. In de andere deelsectoren is de kwalificatie arbeidskrachten niet van toepassing. Om de werkgelegenheid binnen de deelsectoren te vergelijken heeft EIM voor iedere deelsector het aantal werknemers zoals gepubliceerd door het CBS, gebruikt en dit verhoogd met de gezinsarbeid (zelfstandigen en meewerkende gezinsleden).

¹ CBS (2009), *Internationalisation Monitor 2009*, Den Haag/Heerlen.

² <http://statline.cbs.nl>

BIJLAGE IV Tabellen

Aantal exporteurs

Tabel 28 Aantal exporteurs in het agrocluster, 2007

<i>Grootteklasse (in wp)</i>	<i><10</i>	<i>10-19</i>	<i>20-49</i>	<i>50-99</i>	<i>100-249</i>	<i>250+</i>	<i>totaal</i>	<i>% MKB</i>
Akkerbouw	616	12	4	0	0	0	630	99,8%
Tuinbouw	1.080	174	79	15	17	3	1.370	100,0%
Veeteelt	1.837	5	4	0	0	0	1.850	100,0%
Dienstverlening t.b.v. de landbouw	818	57	12	2	0	0	890	91,2%
Slachterijen en vleesverwerking	56	23	23	25	18	14	160	95,4%
Zuivelverwerking	53	7	9	8	6	4	90	96,7%
Vervaardiging van diervoeders	48	19	27	18	7	4	120	91,1%
Overige voedingsmiddelenindustrie	162	72	103	90	74	49	550	90,3%
Vervaardiging van kunstmest en bestrijdingsmiddelen	10	5	2	5	6	3	30	99,1%
Vervaardiging van landbouwmachines	197	62	47	14	12	3	340	100,0%
Tussenhandel in landbouwproducten en voedingsmiddelen	336	16	8	3	0	0	360	99,7%
Groothandel in landbouwproducten en voedingsmiddelen	3.675	445	391	141	60	16	4.730	99,1%
TOTAAL AGROCLUSTER	8.890	900	710	320	200	100	11.110	99,8%

Bron: EIM, op basis van ERBO en CBS.

Aandeel exporteurs

Tabel 29 Aandeel exporteurs in het agrocluster, 2007

<i>Grootteklasse (in wp)</i>	<i><10</i>	<i>10-19</i>	<i>20-49</i>	<i>50-99</i>	<i>100-249</i>	<i>250+</i>	<i>totaal</i>	<i>MKB</i>
Akkerbouw	5%	23%	40%	0%	0%	0%	5%	5%
Tuinbouw	10%	22%	33%	32%	97%	100%	11%	11%
Veeteelt	4%	7%	23%	0%	0%	0%	4%	4%
Dienstverlening t.b.v. de landbouw	6%	10%	5%	4%	0%	0%	6%	6%
Slachterijen en vleesverwerking	13%	28%	33%	77%	77%	99%	25%	23%
Zuivelverwerking	26%	56%	60%	80%	96%	100%	34%	33%
Vervaardiging van diervoeders	52%	76%	72%	100%	75%	71%	66%	65%
Overige voedingsmiddelenindustrie	8%	15%	36%	80%	88%	96%	18%	17%
Vervaardiging van kunstmest en bestrijdingsmiddelen	33%	100%	80%	100%	100%	100%	73%	69%
Vervaardiging van landbouwmachines	24%	62%	90%	80%	100%	87%	34%	33%
Tussenhandel in landbouwproducten en voedingsmiddelen	24%	80%	80%	100%	0%	0%	26%	26%
Groothandel in landbouwproducten en voedingsmiddelen	37%	57%	67%	84%	74%	59%	40%	40%
TOTAAL AGROCLUSTER	9%	30%	45%	71%	79%	86%	11%	10%

Bron: EIM, op basis van ERBO en CBS.

Exportomvang

Tabel 30 Exportomvang van het agrocluster door bedrijven in de deelsectoren zelf (in miljoen euro's), 2007

<i>Grootteklasse (in wp)</i>	<i><10</i>	<i>10-19</i>	<i>20-49</i>	<i>50-99</i>	<i>100-249</i>	<i>250+</i>	<i>totaal</i>	<i>% MKB</i>
Akkerbouw	82	76	21	0	0	0	180	100%
Tuinbouw	549	128	351	112	407	361	1.910	81%
Veeteelt	141	13	3	0	0	0	155	100%
Dienstverlening t.b.v. de landbouw	46	93	13	196	0	0	350	100%
Slachterijen en vleesverwerking	31	14	257	1.119	583	2.201	4.210	48%
Zuivelverwerking	11	65	220	260	361	1.786	2.700	34%
Vervaardiging van diervoeders	49	68	111	219	795	1.224	2.470	50%
Overige voedingsmiddelenindustrie	279	91	896	272	3.418	10.797	15.750	31%
Vervaardiging van kunstmest en bestrijdingsmiddelen	2	2	17	136	447	970	1.570	38%
Vervaardiging van landbouwmachines	85	61	86	194	147	364	940	61%
Tussenhandel in landbouwproducten en voedingsmiddelen	292	136	271	89	0	0	790	100%
Groothandel in landbouwproducten en voedingsmiddelen	5.356	3.372	9.601	5.458	2.442	6.298	32.530	81%
TOTAAL AGROCLUSTER	6.920	4.120	11.850	8.060	8.600	24.000	63.550	62%

Bron: EIM, op basis van ERBO en CBS.

Exportintensiteit

Tabel 31 Exportintensiteit van het agrocluster: exportomvang door de bedrijven in de deelsectoren zelf als percentage van de omzet, 2007

<i>Grootteklasse (in wp)</i>	<i><10</i>	<i>10-19</i>	<i>20-49</i>	<i>50-99</i>	<i>100-249</i>	<i>250+</i>	<i>totaal</i>
Akkerbouw	4%	13%	10%	0%	0%	0%	8%
Tuinbouw	10%	15%	32%	31%	34%	32%	19%
Veeteelt	1%	5%	1%	0%	0%	0%	2%
Dienstverlening t.b.v. de landbouw	1%	13%	2%	39%	0%	0%	9%
Slachterijen en vleesverwerking	5%	2%	18%	29%	38%	86%	40%
Zuivelverwerking	1%	36%	42%	19%	44%	80%	51%
Vervaardiging van diervoeders	26%	19%	24%	20%	22%	18%	20%
Overige voedingsmiddelenindustrie	6%	8%	26%	46%	54%	61%	41%
Vervaardiging van kunstmest en bestrijdingsmiddelen	12%	13%	55%	96%	92%	89%	94%
Vervaardiging van landbouwmachines	8%	15%	63%	31%	42%	95%	61%
Tussenhandel in landbouwproducten en voedingsmiddelen	16%	46%	30%	38%	0%	0%	38%
Groothandel in landbouwproducten en voedingsmiddelen	40%	32%	48%	37%	23%	11%	33%
TOTAAL AGROCLUSTER	16%	25%	41%	43%	23%	44%	32%

Bron: EIM, op basis van ERBO en CBS.

Export verzorgd door de groothandel

Tabel 32 Exportomvang van de groothandel in landbouwproducten en voedingsmiddelen verdeeld naar productgroepen (in miljoen euro's), 2007

<i>Productgroepen</i>	<i>totaal</i>	<i>waarvan:</i>	
		<i>binnenlandse herkomst</i>	<i>wederuitvoer</i>
Akkerbouwproducten	1.590	635	955
Tuinbouwproducten	11.980	7.960	4.020
Veeteeltproducten	2.300	1.980	320
Dienstverlening t.b.v. landbouw	0	0	0
Vlees en vleeswaren	3.780	2.315	1.465
Zuivel	3.005	1.920	1.085
Diervoeders	590	315	275
Overige voedingsmiddelen	6.290	1.245	5.045
Kunstmest en bestrijdingsmiddelen	405	135	270
Landbouwmachines	715	215	500
Dienstenexport	1.875	1.875	0
TOTAAL	32.530	18.595	13.935

Bron: EIM, op basis van ERBO en CBS.

Aantal importeurs

Tabel 33 Aantal importeurs in het agrocluster, 2007

<i>Grootteklasse (in wp)</i>	<i><10</i>	<i>10-19</i>	<i>20-49</i>	<i>50-99</i>	<i>100-249</i>	<i>250+</i>	<i>totaal</i>	<i>% MKB</i>
Akkerbouw	391	6	0	0	0	0	400	100,0%
Tuinbouw	640	115	66	14	17	3	860	99,6%
Veeteelt	1.284	3	4	0	0	0	1.290	100,0%
Dienstverlening t.b.v. de landbouw	535	38	2	2	0	0	580	100,0%
Slachterijen en vleesverwerking	61	28	19	24	18	14	160	91,5%
Zuivelverwerking	61	5	5	8	6	4	90	95,5%
Vervaardiging van diervoeders	37	15	21	17	7	4	100	96,0%
Overige voedingsmiddelenindustrie	152	59	78	82	53	39	460	91,6%
Vervaardiging van kunstmest en bestrijdingsmiddelen	7	3	2	5	6	3	30	88,5%
Vervaardiging van landbouwmachines	156	49	45	13	12	3	280	98,9%
Tussenhandel in landbouwproducten en voedingsmiddelen	326	12	8	2	0	0	350	100,0%
Groothandel in landbouwproducten en voedingsmiddelen	3.413	450	405	156	57	21	4.500	99,5%
TOTAAL AGROCLUSTER	7.060	780	660	320	180	90	9.090	99,0%

Bron: EIM, op basis van ERBO en CBS.

Aandeel importeurs

Tabel 34 Aandeel importeurs in het agrocluster, 2007

<i>Grootteklasse (in wp)</i>	<i><10</i>	<i>10-19</i>	<i>20-49</i>	<i>50-99</i>	<i>100-249</i>	<i>250+</i>	<i>totaal</i>	<i>MKB</i>
Akkerbouw	3%	11%	0%	0%	0%	0%	3%	3%
Tuinbouw	6%	15%	28%	29%	97%	100%	7%	7%
Veeteelt	3%	4%	23%	0%	0%	0%	3%	3%
Dienstverlening t.b.v. de landbouw	4%	7%	1%	4%	0%	0%	4%	4%
Slachterijen en vleesverwerking	15%	34%	27%	74%	77%	99%	26%	24%
Zuivelverwerking	29%	40%	33%	80%	96%	100%	35%	34%
Vervaardiging van diervoeders	40%	60%	56%	97%	75%	71%	54%	53%
Overige voedingsmiddelenindustrie	7%	12%	27%	73%	63%	76%	15%	14%
Vervaardiging van kunstmest en bestrijdingsmiddelen	23%	60%	80%	100%	100%	100%	61%	57%
Vervaardiging van landbouwmachines	19%	49%	86%	74%	100%	87%	28%	28%
Tussenhandel in landbouwproducten en voedingsmiddelen	24%	60%	80%	80%	0%	0%	25%	25%
Groothandel in landbouwproducten en voedingsmiddelen	34%	58%	70%	93%	71%	78%	39%	38%
TOTAAL AGROCLUSTER	7%	26%	42%	72%	70%	81%	9%	9%

Bron: EIM, op basis van ERBO en CBS.

Importomvang

Tabel 35 Importomvang van het agrocluster door bedrijven in de deelsectoren zelf (in miljoen euro's), 2007

<i>Grootteklasse (in wp)</i>	<i><10</i>	<i>10-19</i>	<i>20-49</i>	<i>50-99</i>	<i>100-249</i>	<i>250+</i>	<i>totaal</i>	<i>% MKB</i>
Akkerbouw	9	10	0	0	0	0	20	100%
Tuinbouw	107	64	68	17	13	84	350	76%
Veeteelt	44	4	3	0	0	0	50	100%
Dienstverlening t.b.v. de landbouw	72	55	34	23	3	0	190	100%
Slachterijen en vleesverwerking	22	16	32	85	168	280	600	54%
Zuivelverwerking	9	4	11	29	88	244	390	37%
Vervaardiging van diervoeders	6	20	14	58	23	44	165	73%
Overige voedingsmiddelenindustrie	11	51	74	153	875	2.620	3.780	31%
Vervaardiging van kunstmest en bestrijdingsmiddelen	1	4	3	7	113	387	510	25%
Vervaardiging van landbouwmachines	9	16	14	4	87	26	160	83%
Tussenhandel in landbouwproducten en voedingsmiddelen	393	249	163	51	0	0	860	100%
Groothandel in landbouwproducten en voedingsmiddelen	2.917	6.132	5.520	2.125	5.185	1.906	23.790	92%
TOTAAL AGROCLUSTER	3.600	6.620	5.940	2.550	6.560	5.590	30.860	82%

Bron: EIM, op basis van ERBO en CBS.

Importintensiteit

Tabel 36 Importintensiteit van het agrocluster: importomvang door de bedrijven in de deelsectoren zelf als percentage van de omzet, 2007

<i>Grootteklasse (in wp)</i>	<i><10</i>	<i>10-19</i>	<i>20-49</i>	<i>50-99</i>	<i>100-249</i>	<i>250+</i>	<i>totaal</i>
Akkerbouw	1%	1%	0%	0%	0%	0%	1%
Tuinbouw	3%	3%	3%	3%	3%	4%	4%
Veeteelt	1%	1%	1%	0%	0%	0%	1%
Dienstverlening t.b.v. de landbouw	3%	4%	4%	4%	4%	0%	4%
Slachterijen en vleesverwerking	8%	3%	3%	3%	14%	14%	7%
Zuivelverwerking	4%	1%	1%	1%	7%	7%	4%
Vervaardiging van diervoeders	3%	3%	3%	3%	3%	3%	3%
Overige voedingsmiddelenindustrie	1%	3%	2%	2%	23%	21%	13%
Vervaardiging van kunstmest en bestrijdingsmiddelen	8%	1%	1%	2%	27%	82%	24%
Vervaardiging van landbouwmachines	4%	8%	3%	5%	16%	4%	9%
Tussenhandel in landbouwproducten en voedingsmiddelen	22%	11%	20%	18%	0%	0%	23%
Groothandel in landbouwproducten en voedingsmiddelen	24%	54%	25%	13%	33%	15%	27%
TOTAAL AGROCLUSTER	10%	28%	18%	8%	30%	19%	18%

Bron: EIM, op basis van ERBO en CBS.

Landenoriëntatie exporteurs

Tabel 37 Top 3 landenoriëntatie exporteurs (aantal keer dat een land genoemd is door een exporteur ten opzichte van het aantal genoemde landen) per deelsector (inclusief positie in de top 3)

	<i>Land</i>	<i>België</i>	<i>Denemarken</i>	<i>Duitsland</i>	<i>Frankrijk</i>	<i>Verenigd Koninkrijk</i>
Akkerbouw		12% (1)		11% (2)	6% (3)	
Tuinbouw		9% (2)		11% (1)		7% (3)
Veeteelt		11% (2)		16% (1)	5% (2)	
Dienstverlening t.b.v. de landbouw		19% (1)	8% (3)	16% (2)		
Slachterijen en vleesverwerking		10% (2)		11% (1)	8% (3)	
Zuivelverwerking		10% (2)		13% (1)		8% (3)
Vervaardiging van diervoeders		8% (2)		9% (1)	5% (3)	
Overige voedingsmiddelenindustrie		7% (2)		8% (1)		6% (3)
Vervaardiging van kunstmest en bestrijdingsmiddelen		5% (2)		6% (1)	4% (3)	
Vervaardiging van landbouwmachines		6% (2)		7% (1)	5% (3)	
Tussenhandel in landbouwproducten en voedingsmiddelen		8% (2)		8% (1)		5% (3)
Groothandel in landbouwproducten en voedingsmiddelen		7% (2)		9% (1)	5% (3)	
TOTAAL AGROCLUSTER		8% (2)		9% (1)	5% (3)	

Bron: EIM, op basis van HIS.

Tabel 38 Top 3 landenoriëntatie exporteurs (aantal keer dat een land genoemd is door een exporteur ten opzichte van het aantal exporteurs) per deelsector (inclusief positie in de top 3)

<i>Land</i>	<i>België</i>	<i>Denemarken</i>	<i>Duitsland</i>	<i>Frankrijk</i>	<i>Verenigd Koninkrijk</i>
Akkerbouw	58% (1)		53% (2)	29% (3)	
Tuinbouw	55% (2)		71% (1)		45% (3)
Veeteelt	52% (2)		63% (1)	20% (2)	
Dienstverlening t.b.v. de landbouw	61% (1)	26% (3)	53% (2)		
Slachterijen en vleesverwerking	72% (2)		77% (1)	58% (3)	
Zuivelverwerking	72% (2)		87% (1)		56% (3)
Vervaardiging van diervoeders	87% (2)		93% (1)	51% (3)	
Overige voedingsmiddelenindustrie	77% (2)		79% (1)		59% (3)
Vervaardiging van kunstmest en bestrijdingsmiddelen	89% (2)		94% (1)	67% (3)	
Vervaardiging van landbouwmachines	82% (2)		87% (1)	59% (3)	
Tussenhandel in landbouwproducten en voedingsmiddelen	63% (2)		64% (1)		41% (3)
Groothandel in landbouwproducten en voedingsmiddelen	58% (2)		67% (1)	39% (3)	
TOTAAL AGROCLUSTER	60% (2)		70% (1)	40% (3)	

Bron: EIM, op basis van HIS.

Landenoriëntatie importeurs

Tabel 39 Top 3 landenoriëntatie importeurs (aantal keer dat een land genoemd is door een importeur ten opzichte van het aantal genoemde landen) per deelsector (inclusief positie in de top 3)

	<i>Land</i>	<i>België</i>	<i>Duitsland</i>	<i>Frankrijk</i>	<i>Italië</i>	<i>Verenigde Staten</i>
Akkerbouw		25% (1)	20% (2)	8% (3)		
Tuinbouw		17% (1)	16% (2)		7% (3)	
Veeteelt		22% (2)	23% (1)	6% (3)		
Dienstverlening t.b.v. de landbouw		27% (1)	20% (2)			9% (3)
Slachterijen en vleesverwerking		17% (2)	17% (1)	8% (3)		
Zuivelverwerking		18% (1)	18% (1)	8% (3)		
Vervaardiging van diervoeders		18% (2)	22% (1)	14% (3)		
Overige voedingsmiddelenindustrie		11% (1)	10% (2)	5% (3)		
Vervaardiging van kunstmest en bestrijdingsmiddelen		13% (1)	13% (1)	11% (3)		
Vervaardiging van landbouwmachines		11% (3)	26% (1)		12% (2)	
Tussenhandel in landbouwproducten en voedingsmiddelen		5% (3)	8% (1)	6% (2)		
Groothandel in landbouwproducten en voedingsmiddelen		10% (2)	10% (1)	6% (3)		
TOTAAL AGROCLUSTER		11% (2)	12% (1)	6% (3)		

Bron: EIM, op basis van HIS.

Tabel 40 Top 3 landenoriëntatie importeurs (aantal keer dat een land genoemd is door een importeur ten opzichte van het aantal importeurs) per deelsector (inclusief positie in de top 3)

	<i>Land</i>	<i>België</i>	<i>Duitsland</i>	<i>Frankrijk</i>	<i>Italië</i>	<i>Verenigde Staten</i>
Akkerbouw		50% (1)	39% (2)	17% (3)		
Tuinbouw		42% (1)	41% (2)		17% (3)	
Veeteelt		60% (2)	61% (1)	16% (3)		
Dienstverlening t.b.v. de landbouw		55% (1)	41% (2)			18% (3)
Slachterijen en vleesverwerking		71% (2)	75% (1)	36% (3)		
Zuivelverwerking		72% (1)	72% (1)	59% (3)		
Vervaardiging van diervoeders		67% (2)	83% (1)	52% (3)		
Overige voedingsmiddelenindustrie		64% (1)	57% (2)	28% (3)		
Vervaardiging van kunstmest en bestrijdingsmiddelen		67% (1)	67% (1)	58% (3)		
Vervaardiging van landbouwmachines		34% (3)	79% (1)		35% (2)	
Tussenhandel in landbouwproducten en voedingsmiddelen		33% (3)	50% (1)	34% (2)		
Groothandel in landbouwproducten en voedingsmiddelen		51% (2)	52% (1)	30% (3)		
TOTAAL AGROCLUSTER		51% (2)	53% (1)	28% (3)		

Bron: EIM, op basis van HIS.